

INSTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

DRUŽBENO EKONOMSKA STRUKTURA SAOSTALE SLOVENSKE
POKRAJINE IN PROBLEMI NJENEGA NADALJNJEGA RAZVOJA
NA PRIMERU BELE KRAJINE

Avtor: Dušan Plut, univerzitetni asistent

Mentorji: Doc. dr. Mirko Pek, prof. dr. Vladimir
Klemenčič, prof. dr. Jakob Medved

Izdelave raziskovalne naloge
je financirala
Raziskovalna skupnost Slovenije
Sklad Borisa Kidriča

Inštitut za geografijo
univerze v Ljubljani

Direktor:
dr. Vladimir Klemenčič
redni univ. prof.

Ljubljana, avgust 1974.

nekoliko počasnejšo Lahinjo, ki s svojimi pritoki odvajava vode z osrednjega dela Bele krajine. Na splošno pa velja tudi za Belo krajino, da ima precejšnje težave z vodno oskrbo, ker je težko najti primerne vodne vire glede na izdatnost, kakovost in položaj vodnega vira. Težave nastajajo tudi zaradi naraščanja porabe vode v razvijajočih se naseljih in zaradi razvijajoče se industrije z veliko potrebnjo in onesnaženjem voda.

Najmočnejši vodni vir v Beli krajini je Kolpa, ki ima pri Metliki srednji letni pretok $442-581 \text{ m}^3/\text{sek}$. K čistosti Kolpe prispeva velik delež prav slaba naseljenost ob reki sami, saj je prvi pomembnejši kraj Metlika. Največja koncentracija izvirkov v Beli krajini je na hribovitem zahodu in severu, ki dobita letno okoli 1500 mm padavina. Izjemen primer po legi in po vodnatosti je izvir Krupe, saj izvira sredi kraškega belokranjskega ravnika in je daleč najmočnejši izvir v Beli krajini.

Belokranjske vode so kemično večinoma ustrezne, bakteriološko pa brez kloriranja največkrat oporečne. Dobljica in Krupica sta v glavnem zadovoljivo kvaliteto, medtem ko je kvaliteta Kolpe pri Vinici nekoliko slabša, vendar se bo dala izboljšati s precejanjem skozi lasten prečni nanos in z dodatnim čiščenjem v čistilnih napravah /7/.

Vodna oskrba Bele krajine je nezadostna, saj komaj dobra polovica prebivalstva dobiva vodo z vodovodom. Ostalo prebivalstvo pa se oskrbuje s pitno vodo iz kopaic ali manjših kraških izvirkov. Obstaja več vodovodnih sistemov, največji je črnomeljski sistem, ki pokriva 22 naselij. Minimalni pretok Dobljice je okoli 130 l/s , kar je več kot dovolj za oskrbo osrednjega dela Bele krajine. Metliški vodovodni sistem zajema 19 naselij in se že danes čuti pomanjkanje vode. Sentiški vodovodni sistem zajema 20 naselij, za današnje potrebe zadostuje, vendar bi bilo potrebno misliti na dodatno ojačanje iz Krupice. Najmanjši je poljanski vodovodni sistem, ki krije potrebo 4 naselij. Ostala naselja v Beli krajini nimajo vodovoda. To je 125 naselij v občini Črnomelj /5727 prebivalcev/ in 37 naselij /2435 prebivalcev/. /7/

Po primerjavi današnje porabe vode /61 l/s/ z minimalno količino uporabne vode iz belokranjskih izvirkov /300 l/s/ vidimo, da ima Bela krajina preseček pitne vode tudi v izredno suhih dobah. Toda ta ugodnost je le na-

videzna, kajti polovica prebivalcev Bele krajine živi v vaseh daleč stran od vodovodov in večjih kraških izvirov.

Največji porabnik tehnološke vode pa je "Beti" iz Metlike, ki jo rabi v barvarni. Beti ima poseben vodovod z zajetjem Kolpe nad Metliko in spuščena obrabljena voda pod Metliko, ki je tu sorazmerno unazana.

Poraba pitne vode v Beli krajini bo l. 2000 okoli 100 l/s, poraba tehnološke vode pa okoli 11 l/s. Problem vodne oskrbe lahko rešimo na več načinov, upoštevati pa je treba finančne možnosti obeh belokranjskih občin. Zato je najbolj sprejemljivo, da se zgradijo vodovodi do večjih naselij, ki imajo ugodnejši položaj glede na obstoječe vodovodno omrežje, v ostalih naseljih, kamor ne bi bilo ekonomično napeljati vodovod, pa zgraditi sodobne in higienske cisterne.

2.4. AGRARNO GOSPODARSTVO

Opredelitev prirodno-geografskega potenciala Bele krajine nam je podčrtala specifično vlogo kraja, ki pomeni poleg klimatskih faktorjev poglavitno mejo pri agrarni izrabi zemljišča. Razbitost reliefa na najfine neravne enote onemogoča strojno obdelovanje na večjih kompleksih, boljše razmere so le ob ahvalni ravnici Kolpe. Ovtro pomeni tudi neenakomerna debelina prsti, oziroma stopaje kamentosti z variranjem prsti že na zelo kratke razdalje. Večje površine obdelanega sveta so razen ob Kolpi še v dnu vrtač, to pa so manjši kompleksi s specifičnimi klimatskimi karakteristikami.

Do druge svetovne vojne je bilo kmetijstvo poleg obrti najpomembnejša gospodarska panoga, izstopali sta podobno kot še danes živinoreja in vinogradništvo. Kmetijstvo je ustvarjalo več kot 3/4 narodnega dohodka, obdelane so bile površine, kjer so slabi prirodni pogoji, zato je bil nizek donos. Zaradi tega je razumljivo, da je ob pojavu trne uši, ki je uničila veliko vinogradov v Beli krajini, prišlo do izseljevanja prebivalstva. Tudi v prvih povojnih letih je pomenilo kmetijstvo poglavitno gospodarsko panogo,

tako je kmetijstvo v občini Metlika 1960 leta ustvarjalo še vedno 3/4 narodnega dohodka. /8:37/ Z razvojem industrije in ostalih gospodarskih panog pa se je delež kmetijstva naglo zmanjševal in je leta 1971 pomenil še slabo petino celotnega narodnega dohodka v Beli krajini.

Tabela 2: Narodni dohodek zasebnega kmetijstva v 1000 din

	1971	1970	% od skupnega nar. dohodka
SRS	1784027	1582039	6,9
Črnomelj	27476	27455	22,3
Metlika	12021	7586	12,2
B. krajina	39497	35041	18,9

Vzroki za zmanjšanje kmetijske produkcije so podobni kot v ostali Sloveniji: večje zaposlovanje v neagrarah poklicih, posnemanje mlajše delovne sile, razmeroma neugodne prirodne razmere, silna razdrobljenost parcel in oddaljenost od tržišča. Tema se pridružuje še dejstvo, da se belokranjski kmet težko odloči za preusmeritev kmetija, ker se boji velikega tveganja. Posebno je problematična razdrobljenost posesti, ki tudi v predelih, kjer so ugodni prirodni pogoji, onemogoča melioracije in možnost intenzivnejše strojne obdelave. Zato je zelo pomembno, da je na Plešivici /pri Metliki/ prišlo do združevanja vinogradniških parcel, vinogradniki bodo dobili nazaj zemljo v enem kompleksu.

delitev
 Pri načrtovanju razvoja kmetijstva imajo pomembno vlogo tudi sistemi poljske razdelitve. Po S. Ilešiču se v Beli krajini pojavljajo v glavnem štiri sistemi /9:58,53,64/: razdelitev na nepravilne ali grudaste delce, polja v prehodnih oblikah med grudami in delci, sorodnejši grulam, polja v pravih ali prvotnih gralah, polja v pravih ali pravilnih delcih. Polja v nepravilnih ali grudastih delcih so okoli Dragatuše, Vinice in Gribelj. Njive so v splošnem ozke, jernenaste, njihova razporeditev je močno nepravilna. Ponkod, zlasti kjer je svet bolj raven, imamo celo vrsto pravih delcev. Posest vsake kmetije je razmetana v več deležih, kar onemogoča modernizacijo. Polja

v prehodnejših oblikah med delci in grudami, sorodnejši grudam so značilna za severnejši, bolj kraški del Bele krajine, kjer so vinogradi. Poleg pravih grud so nekateri obsežnejši kompleksi razkosani na dolge njive, večsili na prave jermene.

Polja v pravih ali pravilnih delcih so najbolj pogosta okoli Črncalja. Vsaka parcela pripada drugi kmetiji in v vsaki parcelni skupini ima kmetija po eno ali več njiv. Ostali sistemi so zastopani v manjšem deležu in se pojavljajo na obrobja Bele krajine. Vidimo, da je glavni prirodni faktor, ki odloča o razdelitveni obliki polja relief. Kjer se valovitost sveta spreminja počasi in rahlo, prehajajo tudi pravilne oblike njiv v bolj grudaste.

Kraški značaj površja vpliva tudi na sistem agrarnega izkoriščanja tal. V Beli krajini prevladuje izraziti krmni sistem, kjer zavzemajo krmne rastline nad 80 %. Ta sistem je posebno močno razširjen na celotnem kompleksu južno od Črncalja, kjer se meša predvsem z omiljenim krmnim sistemom. /10/ Majhen predel ob Kolpi, kjer je največ ravnega sveta, zavzema žitno-okopavinski sistem, mešani pa je okoli Črncalja, Podzenalja in Metlika /žitno-okopavinski-krmni/. Med posebnimi sistemi se okoli Semiča, Drašič, Radovice in Maverična pojavlja vinogradniški sistem agrarnega izkoriščanja tal.

Temeljna kmetijska panoga je torej živinoreja, ki se kolidinira z ostalimi kmetijskimi panogami. 1971 je bilo v Beli krajini 1486 konj, 9126 govedi, 725 ovac in 7911 svinj. Govedoreja je med živinorejskimi panogami najpomembnejša, vendar ni v vsej Beli krajini enako razvita. Kmetje imajo največ goveda v obkolskih vaseh, kjer prevladuje krmni sistem agrarnega izkoriščanja tal. /Griblje - 348 govedi/. Konji in svinje so razporejeni razmeroma enakomerno, posebno pa je neenakomerni razporeditev ovac, ki jih je največ okoli Martindola, Preloke in Miličev.

Tabela 3: Odlup od zasebnih proizvajalcev v 1000 din

	Ves odlup	Živina	Perutnina, jajca	Mleko	Zele- njava	Sadje	Alkoh. pijače
Črnomelj							
1968	8664	6674	7	1235	216	28	-
1972	18423	13215	2	3008	143	-	5
Metlika							
1968	6995	5779	19	326	107	50	325
1972	15773	13573	42	1356	167	4	-

Kljub temu, da poljedelski pridelki v odlupu od zasebnih proizvajalcev skornj niso zastopani, je poljedelstvo treba omeniti na drugem mestu. Tu se najlepše pokaže usmerjenost s samooskrbo, vsaka kmetija pridelala zase vse potrebno od pšenice, krompirja, povrtna pa do zelenjave. Vendar so že znaki pozitivnih sprememb tudi v kmetijstvu, saj je nekaj specializiranih kmetij. Problem je velikost kmetije, saj znaša delež njiv, sadovnjakov in vinogradov povprečno 2,5 ha, kar je občutno premalo. Kljub temu pa se tudi na kmetijah, ki še niso specializirane že pojavlja mehanizacija, saj je bilo že l. 1970 v črnomeljski občini v zasebni lasti 53 traktorjev, 458 motornih kosilnic, trije mali kombajni in 28 žetvenih naprav.

1969 so v črnomeljski občini gojili pšenico na 982 ha njivskih površin, sledi lucerna z 906 ha, črna detelja 862, krompir 824, oves 139, rž 85 in ječmen 75 ha. V metliški občini pa je bilo največ površin zasajenih s koruzo- 745 ha, sledi pšenica s 512 ha, krompir 380 ha, lucerna 202 ha, oves 171 ha, 130 ha je bilo posejanih s črno deteljo in 120 ha z ječmenom. Kljub temu, da so zelo ugodni ekološki pogoji za gojitev sadja, je sadjarstvo precej v ozad- ja. Številčno stanje dreves je zadovoljivo, nifaktor pa ne zadovoljujeta po- manjšljiva nega in zaščita sadnega drevja. Ker uspeva sadno drevje tudi na nekoliko strmem zemljišču, ki za njive ni primerno, se bi lahko sadjarstvo v Beli krajini bolj razvilo.

Poseben položaj imajo v Beli krajini vinogradi, ki so bili v bližnji preteklosti kmetom v veliko gospodarsko oporo. Danes pa dohodek od grozdja

in vina kmetu ne pomeni več toliko kot v preteklosti. Starost trt je velika, zato je rodnost majhna, sami kmetje pa nimajo dovolj sredstev za temeljito obnovo. Zato kmetje obnovijo vsako leto le nekaj, kar že pripomore k pestrosti vinskih trt. Ker je povprečna velikost vinogradiške parcele le okrog 10 arov, vrste pa so zelo skupaj, je strojna obdelava v večini vinogradov nemogoča. Največje uspehe v vinogradništvu so zabeležili v metliški občini, kjer KZ Metlika obnavlja svoje vinograde in pomaga s krediti tudi zasebnim kmetom. Doslej so v metliški občini obnovili že 250 ha vinogradov. Vinogradi so tudi sortno bolj čisti, posebno se pospešuje saditev modre frankinja, portugalka in žametne črniče, saj se iz teh sort dobi grozdje za žametno črničo. Vinska klet v Metliki tudi odlapuje grozdje in vino, 1973 so v metliški kleti ustekleničili 450.000 litrov vina.

"Osnovna značilnost vloge današnjega kmetijskega gospodarstva v prostoru z moderno industrijsko družbo, je v krčenju obsega kmetijske izrabljene zemlje in v vse večji povezanosti z drugimi gospodarskimi in negospodarskimi dejavnostmi" /V. Klemenčič: Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije /citati/ /11/. Prav te tendence srečamo tudi v Beli krajini in to v zelo poudarjeni in že zaskrbljujoči obliki. To spreminjanje ravnotežja med kmetijskim, gozdarskim in neobdelanim svetom ima številne negativne posledice, ki niso v skladu z morebitnimi potrebami po kmetijski zemlji v času vojne iz varnostnoobrambnih razlogov. Obenem je kulturna pokrajina, ki je skrbno obdelovana, za turista veliko bolj privlačna kot zaraščena in zanemarjena.

Za obdobje med leti 1954 - 1967 je za Belo krajino značilno zmanjševanje deleža obdelovalnih površin /Karta 1/. Opuščanje zasebne kmetijske proizvodnje ni potekalo v vsej Beli krajini enakomerno. Poglavitni trend v razvoju je bilo ozelenjevanje, ki je značilno za večino ozemlja, največji obseg pa je zavzelo v metliški občini. V bolj goratih katastrskih občinah je najbolj intenziven proces ogozdovanja, intenziven je bil tudi okoli Črnomlja. Posebno močno se je zmanjšal delež njiv in vinogradov. Po drugi svetovni vojni so obsegale njive 21% površine Bele krajine, vinogradi 3%, trav-

niki in pašniki 49% in gozdovi 22% vse površine. Do leta 1971 se je delež njivskih površin zmanjšal na 14,6%, vinogradi se obsegali le še 1,9%, travniki 10%, pašniki 19,4%, nerodovitno 4,7%, le 1% salovnjaki, gozd pa je pokrival še 48,5% površine. /12/40/ Delež njivskih površin v obeh občinah ni enak, v metliški občini je 30,4%, v črnomaljski pa 11,3%, kar kaže na slabše prirodne pogoje v črnomaljski občini. /bolj kraško površje/

Kljub velikemu deležu gozdnih površin pa črnoško gozdarstvo v Beli krajini še velike naloge. Kvaliteta gozdov je razmeroma slaba, saj je večina gozdov na slabših, kraških tleh, prst pa je zaradi steljarjenja degradirana. Prirastek je veliko slabši kot bi pričakovali. Boljše je stanje v gozdovih, ki so družbena last, teh pa je v črnomaljski občini 30,6% vseh gozdnih površin, v metliški pa le 15,5%. V celoti pa je delež družbenih zemljišč majhen in znaša 17,3%, delež pa se kljub naporom le počasi veča, kljub hitremu procesu deagrarizacije.

3. DEMOGRAFSKI IN EKONOMSKI RAZVOJ DO 1945

Kljub industrializaciji Bele krajine po drugi svetovni vojni so ostanki preteklosti še danes vidni tako v zgoščenih jedrih, etnični strukturi in historičnih relikvih v pokrajini. Bela krajina je bila razmeroma zgodaj poseljena, saj so že v prvem tisočletju pr. n. št. tu obstajali dve kulturi - ilirski z vplivom v kulturi stari in ilirsko-keltska kultura Japodov, katere obseg in pomen tudi še ni dokončno proučen. Sledili so Rimljani, katerih izkopavine kažejo, da je naselitev v takratnem času posegla po tistih dveh podolžnih pasovih, ki sta tudi danes najgosteje naseljena: Vinica in Podzemelj ob Kolpi, Rožanec pri Črnomlju in Semič ob gorskem robu. Po propadu rimskega cesarstva je sledila doba preseljevanja narodov, Bela krajina je ves ta čas imela značaj mejne pokrajine in ni imela stalnega gospodarja. Naselitev tega področja s Slovani ni prišla s severa, temveč z juga. /13/ Zato so ostala prva slovanska naselja ob levem bregu Kolpe ločena od osta-

lih slovenskih naselij, ozemlje Bele krajine pa je v zgodnjem srednjem velu pripadalo Hrvatski in je bilo šele kasneje priključeno Kranjski.

Največje etnične spremembe, ki so še danes vidne, pa so nastale v času turških vpadov. Njihova pogostost je povzročila, da se je veliko prvotnih slovenskih naseljencev razbežalo. Na njihova mesta pa so prihajali priseljenci iz hrvatskih predelev, Srbije, Bosne in Črne gore, ki jih s skupnim imenom imenujemo še danes Uskoki ali Vlahi. Kjer so Turki domače prebivalstvo iztrebili ali izgnali, so jih Uskoki zamenjali, drugod pa so se ponežali med staro prebivalstvo. Najgostejše so se naselili ob obronkih Gorjancev, pa tudi v južnih predelih Bele krajine - Bojancih, Martindolu in drugod. Zaradi privilegijev, ki so jih imeli takoj ob naselitvi, se tudi pozneje niso radi ukvarjali s kmetijstvom, rajši so krošnjarili, trgovali in preprodajali. Kljub temu, da so od njihove naselitve minila že stoletja, so še danes ohranili svoj jezik, folkloro in nekatere običaje, znani pa so kot odlični trgovci in gostilničarji.

V srednjem velu so se na zahodnih obronkih Bele krajine naselili nemški kmetje, ki so jim prebivalci rekli Kočeverji. Ti so se naselili v gozdovih Roga in so si zemljišče sami izkročili. Največ so se ukvarjali z gozdarstvom, bili so tudi lastniki žag. Med drugo svetovno vojno so se skoraj vsi izselili.

²
Tabela 4: Rast prebivalstva v zadnjih sto letih

Leto št.	Št. preb.	Abs. sprem.	Povp. ab. spremem.	Koeficient dinamike
1869	30442			
1880	30272	- 170	- 15	99,4
1890	29155	- 117	- 12	96,0
1900	27090	-2065	-207	92,9
1910	25820	-1270	-127	95,3
1931	23950	130	6	100,5
1940	23648	-2305	-135	91,1
1953	24634	986	197	104,2
1961	23787	-847	-105	96,6
1971	24365	578	58	102,4
1981	25210	845	84	103,5

/glej tabelo v prilogi/

Za prvo polovico 19. stoletja je za Belo krajino značilno konstantno padanje števila prebivalcev. Ekonomska kriza je prizadela tudi Belo krajino, ki je bila v tem času še popolnoma agrarna, še največ je v ekonomskem smislu posnelo vinogradništvo. Zaradi tega je razumljivo, da je enega najhujših udarcev belokranjskemu kmetu zadala bolezen vinske trte, ki je tako še pospešila izseljevanje. Tako se je v slabih petdesetih letih prebivalstvo močno razredčilo in se zmanjšalo za skoraj 5000 do leta 1910. To je vsekakor doba najbolj intenzivnega izseljevanja, ki se je usmerilo po vsem svetu, bil je pravi bag z dežele. V začetku je bilo največje izseljevanje v ZDA, po končani prvi svetovni vojni pa v Kanado, Argentino in Brazilijo. /14/ Naštetim vzrokom, ki so povzročili masovno izseljevanje, se pridružijo še pogoste slabe letine, suše in požari. V dobi najbolj intenzivnega izseljevanja se je število prebivalcev zmanjšalo tudi za več kot 200 na leto.

Poleg kmetijstva ni bilo panoge, ki bi preživljala večje število prebivalstva. Nekaj zasužnika je bilo v železarai v Gradacu, ki jo je ustanovil sredi preteklega stoletja Franc pl. Fridau. Blizu je bila železova ruda, nekaj pa so jo dovažali tudi iz Hrvaške. Kot kurivo so uporabljali premog iz Kanižarice - od leta 1853. Železarna je 1859 zgradila livarno, kjer pa so vsa važnejša dela opravljali Nemci, domačini in priseljeni Hrvati pa so bili zaposleni kot kopači. Železarno je dokončno uničila uvedba martinovk oziroma houbrenca, zlasti ker ni bilo železnice, ki je odprla Belo krajino prepozno. /leta 1914/ Nekaj zasužnika so našle tudi opekarne v Gradacu, Metliki, Kanižarici in Vinici.

Razvijajoča industrija je prizadela belokranjske obrtnike, predvsem metliško klobučarstvo, klobuke pa so izdelovali tudi v okolici Vinice. Najbolj razširjena in najvažnejša domača obrt je bilo tkanje domačega platna. Tega so uporabljali za obleke in druge izdelke, izdelovali pa so ga iz lanu in konoplje. Razen v obeh mestih je bila večina prebivalstva kmečkega, na podeželju se je njegov delež gibal povsod nad 90%. Tudi po prvi svetovni vojni ni prišlo do večjih sprememb. Industrija se je B eli krajini izognila, čeprav je bila zgrajena železnica. Na domačih surovinah se je razvila le

lesna industrija v Črnomlju, še naprej pa je obratoval rudnik v Kanižarici. 1920 je bila v Črnomlju ustanovljena livarna. Vidimo, da je bila vsa že tako skromna industrija locirana v Črnomlju, ostali večji kraji kot so Metlika, Semič in Vinica pa industrije niso imeli, zasledimo le obrtno dejavnost. Nove perspektive v razvoju so se pokazale ob gradnji železnice Črnomelj - Vrbovsko, žal pa je dela prekinila vojna, po osvoboditvi pa se niso nadaljevala.

Druga svetovna vojna je zahtevala od Bele krajine velik krvni davek, veliko vasi je bilo požganih, proga porušena, prav tako so bili poškodovani prvi zametki industrije. Kot osvobojeno ozemlje je bila Bela krajina prizorišče pogostih vdorov okupatorja, tu so nastajali zametki slovenske državnosti. // Število prebivalstva je doseglo najmanjšo raven v vsem stoletnem obdobju.

1. UVOD S PREDSTAVITVJO PROSTORA IN POGLAVITNIH OBRAVNAVANIH PROBLEMOV

Bela krajina predstavlja v okviru Slovenije tako po površini kot po številu prebivalstva razmeroma majhen del, saj meri 600 km² in ima 23000 prebivalcev. Kljub temu pa predstavlja ta majhen košček slovenske zemlje zaradi obmejne lege, zanimive zgodovine, narodnih običajev, vinogradov in tople Kolpe Slovencu znano, a nekoliko odmaknjeno pokrajino. Prav ta njena odmaknjenost, njena zatišna lega je vtisnila poseben pečat razvoju tega področja. Gorjanci predtavljajo še danes pregrajo, ki loči Belo krajino od ostalega slovenskega prostora, odprtost in lahka prehodnost proti Hrvaški pa prihaja v zadnjem času zopet bolj do izraza.

Individualnost Bele krajine glede na ostali slovenski prostor vodi k bolj podrobni obravnavi predvsem tistih problemov, ki to podčrtujejo. Če tem pa ne smemo pozabiti na procese, ki jih pogojuje industrializacija, katere učinki so v grobem povsod podobni, a ne isti in istočasni. Zato najprej obravnavamo pokrajinsko-ekološke dejavnike, ki so pomembni za družbeno-geografski razvoj Bele krajine. Prirodni faktorji so posebno pomembni za agrarno izrabo zemljišča, v Beli krajini pa je kljub hitri industrializaciji še zmeraj več kot 30% agrarnega prebivalstva. Ključne karakteristike, reliefne oblike, prot in vodni viri se pogojili poselitev prostora, njegovo izrabo, danes pa dobivajo z razvojem turizma v Beli krajini nov pomen.

Hitri razvoj v zadnjih dveh desetletjih le še ni povsem zbrisal potez razvoja v preteklosti. Historično genetski dejavniki, ki se kažejo v populacijskem in ekonomskem razvoju Bele krajine se prepletajo z učinki industrializacije. Zato ni presenetljivo, da še danes srečamo belokrajske vasi, ki imajo nad 50% kmečkega prebivalstva in naselja, kjer kmečkega prebivalstva skoraj ni. Industrializacija z deagrarizacijo in urbanizacijo poteka v Beli krajini zelo neenakomerno, na obsežnem področju se kažejo šele prvi učinki, v področju krajev z idilustrijo pa je že v zadnjih

4. UČINKI INDUSTRIALIZACIJE PO 2. SVETOVNI VOJNI

4.1. SPREMEMBE V DEMOGRAFSKI STRUKTURI

Tudi po drugi svetovni vojni je ostala Bela krajina nekako do l. 1960 ob strani glede lokacij industrijskih objektov. Posledice so vidne v upadajoča števila prebivalcev in novemu valu izseljevanja v večja industrijska mesta Slovenije in Jugoslavije. Medtem, ko se je v preteklosti izseljevalo predvsem kmečko prebivalstvo, se je sedaj temu pridružilo tudi prebivalstvo, ki se je preselilo. Bela krajina še danes občuti negativne posledice takšnega razvoja, saj je odšlo veliko šolanih ljudi. Ta trend izseljevanja je trajal nekako do l. 1965, ko se je domači industriji posrečilo zaposliti tok delovne sile, ki je prihajala iz vasi. Tako se je do l. 1971 število prebivalstva zvišalo, kar pa je v veliki meri posledica koncentracije v Črnomlju, Metliki in Senčcu, drugje pa prihaja do nadaljnjega praznjenja prostora.

Tudi podatki o gibanju števila prebivalcev po posameznih k. občinah nam kažejo podobno tendenco, saj se je v večini k. o. število prebivalcev v obdobju med 1961 - 1971 zmanjšalo. /tabele v prilogi/. Le k. o., kjer je locirana industrija in k. o. v neposredni bližini kažejo pozitiven trend, vinkovški kmečkega prebivalstva pa pomeni področja intenzivnega izseljevanja. Posledice so vidne, odročni, hriboviti predeli so področja praznjenja in odmiranja agrarnega prebivalstva, kulturna pokrajina, ki je bila včasih lepo negovana, dobiva videz zanemarjenosti. Na območju Bele krajine, ki obsega s 594 km² 2,9 % površine vse Slovenije, je živalo ob popisu 1971 le 1,40% od vsega prebivalstva Slovenije.

"Mobilnost prebivalstva je dober pokazovalec ekonomskih in socialnih procesov, ki se pojavljajo v Sloveniji kot celoti in v njenih posameznih predelih. Z industrializacijo se stopnjuje selitvena dinamika prebivalstva. Hitro se oblikujejo razni tipi migracijskih tokov, ki izražajo glede na značaj prostora odselitve in prostora priselitve ter številnosti in intenzivnosti

družbenoekonomske preobrazbe." /Citat - V. Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva GZ 1971, str. 139-15/

Stagnacija v številu prebivalstva kaže na gospodarsko pasivnost pokrajine. Rast v številu prebivalstva v obdobju 1961 - 1971 je pozitivna, vendar le na račun nizkega števila prebivalstva v letu 1961. Nekoliko boljše je položaj v metliški občini, kjer je bil l. 1970 koeficient naravnega prirasta 4,7 %, koeficient selitvenega prirastka pa 6,1 %. Le naselja z industrijo so v Beli krajini postala območja močnejše privlačnosti, kar se izraža v tendenci koncentriranja prebivalstva z doseljivanjem iz agrarnih področij in oblikovanjem širokih gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile. Horizontalna mobilnost izzove tudi vertikalno, kar se pokaže v izboljšanja socialnega položaja. To pomeni predvsem prehod iz kmečkega v nekmečke poklice. V Beli krajini se podobno kot v ostali Sloveniji prepleta vertikalna ali socialna mobilnost s horizontalno ali prostorsko.

Značilna pa je tudi polovična mobilnost, ki se omejuje le na vertikalno smer, vezana pa je predvsem na dnevno migracijo delovne sile.

"Poseben tip prebivalstvene mobilnosti Slovenije so sezonski delavci, ki odhajajo na delo v taje dežele. Med njimi moramo ločiti dva tipa: sezonske delavce, lastnike kmetij, ali pa člane gospodinjstev s kmečkimi obrati, ki pred odhodom v tujino niso bili zaposleni v nekmečkih poklicih; ter sezonske delavce, ki so bili v Sloveniji pred odhodom na sezonsko delo že zaposleni v nekmečkih poklicih. Pri obeh tipih pomeni sezonska zaposlitev vertikalno in horizontalno mobilnost, ki sta začasnega značaja. Vendar je to osnova za nadaljnje hitre selitvene premike." /15; str. 141-citat/

Bela krajina ima na začasnem delu v tujini po rezultatih popisa 1971 že 1158 ljudi, kar je 5 % od vseh prebivalcev. Iz občine Črnomelj jih je 889, iz metliške občine pa 269. Glede na delež od vseh prebivalcev spada Bela krajina med slovenske pokrajine, ki dajejo največ zdencev, približno toliko kot znaša ta delež v severovzhodni Sloveniji. Medtem, ko so se v prvi fazi

odhajanja na začasno delo v tujino v glavnem zaposlovali kmečki prebivalci, prevladujejo danes že poklicno preslojeni prebivalci. Pogosti so primeri, da si delavec v domačem podjetju pridobi ustrezno kvalifikacijo, potem pa odide na delo v tujino. V zadnjem času se število zdoncev ne veča, lahko pričakujemo celo nazadovanje v njihovem številu. Vzroki za takšen razvoj so v gospodarski krizi dežel, ki sprejemajo zdonce in možnost zaposlitve v novih industrijskih obratih v Beli krajini.

Največ zdoncev je v k.o., kjer ni bilo možnosti, da bi se poklicno preslojeno prebivalstvo zaposlilo doma in v k.o., ki imajo visok delež kmečkega prebivalstva. /tabela v prilogi/ Tako je največje število zdoncev iz k.o. Metlika, Črnomelj, Adlešiči, Vinica, Preloka in Dragatuš. Zdonci, ki se vrnejo iz začasnega dela v tujini investirajo svoj denar zelo različno, največ se jih odloči za izgradnjo ali adaptacijo stanovanjske hiše, nakup osebnega avtomobila in poljedelskih strojev. Pred nekaj leti se jih je precej odločilo za nakup tovarnjakov.

Učinki industrializacije se kažejo tudi v zmanjšanju števila članov na gospodinjstvo. Z razkrojem klasične agrarne strukture se začne razkrajati tudi stari klasični agrarni tip velikega gospodinjstva, povprečno število ljudi na eno gospodinjstvo se je močno znižalo. Število gospodinjstev v Beli krajini se je med leti 1961 in 1971 povečalo za okoli 300 gospodinjstev, medtem ko je v številu prebivalcev prišlo le do rahle rasti. Kljub temu je povprečno število ljudi na eno gospodinjstvo še razmeroma veliko - 4,4, slovensko povprečje pa je 3,34. Imed 4540 gospodinjstev v črnomaljski občini jih je 23,4 % gospodinjstev s štirimi člani v gospodinjstvu, 17,6 % s tremi, 14,6 % s petimi in 14,1 z dvema člani v gospodinjstvu. V metliški občini je bilo 1971 leta 1976 gospodinjstev, od tega 19,7% s štirimi, 18,1% s tremi, 14,8% pa s petimi in enim članom na gospodinjstvo.

V narodnostni strukturi prav tako čutimo določene premike. Po rezultatih popisa iz leta 1971 je bil največji delež Slovencev - 92 % za vso Belo krajino. V črnomaljski občini je delež Slovencev večji - 93,6%, v metliški

občini pa znaša ta delež 88,2%. Število ostalega prebivalstva v Beli krajini hitrejšje narašča, saj je delež Slovencev l. 1953 znašal 93%. Najbolj se je povečal delež Hrvatov, ki so l. 1953 imeli 2,2%, l. 1971 pa že 4,2%. Vzrok za tako veliko povečanje je treba iskati v dejstvu, da je predvsem v Metliki zaposleno veliko hrvaškega prebivalstva, ki se hoče tu tudi za stalno naseliti. V metliški občini znaša delež Hrvatov 7,1%. Med ostalimi narodi so v večji meri zastopani še Srbi z 2,1%. Presenetljivo je visok tudi delež prebivalstva, ki se ni nacionalno izjasnilo /1,2%/. Nacionalna struktura je v veliki meri še zmeraj dediščina pisane preteklosti, razvoj industrije po drugi svetovni vojni pa zopet prinaša nove strukturne premike, večja se delež hrvaškega prebivalstva, ki se v Belo krajino preseljuje iz krajev sosednih hrvaških občin.

Sinteza elementov demografske strukture omogoča opredelitev pokrajine in delov pokrajine po različnih demografskih tipih /Karta 2/. Ti so nastali kot odraz stihijskega prostorskega demografskega razvoja, poznavanje zakonitosti njihovega nastanka in razvoja pa je najno pri izoblikovanju ustreznih regionalno planskih instrumentov, ki bi preprečevali nadaljnjo intenzifikacijo take socialne in prostorske mobilnosti prebivalstva, ki vodi v nekaterih področjih k pretiranemu prazenju, v drugih pa k pretirani koncentraciji.

/16;20/

Delež demografsko absolutno ogroženih področij je bil v Beli krajini l. 1969 26,2% od vsega poseljenega sveta, povprečje za vso Slovenijo pa je bilo 16,9%. Mečno izstopa občina Metlika, ki je s 43,7% na tretjem mestu med vsemi občinami v Sloveniji. Sklenjeno demografsko absolutno ogroženo področje je na severnem delu metliške občine, kjer je še visok delež kmečkega prebivalstva in agrarne gostote. Z odmiranjem prebivalstva pa se spreminja tudi izgled kulturne pokrajine, delež obdelane sveta se naglo zmanjšuje.

Demografsko relativno ogrožena področja, ki obsegajo v Sloveniji 19,4%, zavzemajo v Beli krajini kar 32,3%, največ v občini Črnomelj. Ni slučajno, da se je ta tip uveljavil samo v občini Črnomelj, saj je značilen

za področja tistih občin, ki obsegajo več hribovitega sveta, a imajo hkrati tudi večje ali vsaj srednje velike zaposlitvene kraje, ki so se izoblikovali v svojih zaledjih cone zmerne migracije delovne sile. Prirodni prirastek je še pozitiven, vendar nizek. Delež področij, ki obsegajo tip demografsko neogroženih, pretežno agrarnih področij je bil v Beli krajini 1969 z 8,4% od vseh poseljenih površin pod povprečjem za celo Slovenijo, ki je bilo 21,0%.

Delež površin, ki pripadajo tipu demografsko neogroženih, pretežno neagrarnih področjem, je bil v Beli krajini z 41,7% le za 1% manjši od povprečja za celo Slovenijo, razlike med obema občinama pa so neznatne. Ta tip se javlja sklenjeno okoli zaposlitvenih centrov Metlike, Črnomlja in Semiča in tudi v področjih, ki imajo ugodne prometne zveze s kraji zaposlitve. Področja najmočnejše prostorske koncentracije in mobilnosti prebivalstva pa so v Beli krajini le okoli Črnomlja, Semiča, Metlike in Gradaca, ki nima lastne industrije, ima pa zelo ugodne prometne povezave s centri zaposlitve. Klasifikacija Bele krajine po tipih demografskih področij da za Belo krajino neugodno sliko, saj je več kot polovica prostora demografsko ogrožena in še nadalje lahko pričakujemo praznenje prostora. Zato je razumljivo, da se teži k namestitvi industrije v Starem trgu in Vinici, da bi se tako zavrlo odseljevanje prebivalstva. Prav tako se modernizira tudi cestna povezava, kar omogoča dnevne migracije delovne sile, kar tudi lahko zavre izseljevanje.

4.2. PROCES DEAGRARIZACIJE Z URBANIZACIJO IN DNEVNO MIGRACIJO

Nosilec procesa deagrarizacije v Beli krajini je podobno kot v večini Slovenije industrija, ki je obenem pomembna kot faktor zadrževanja nadaljnjega izseljevanja. Utrip moderne industrijske družbe je prišel v Belo krajino pozno, saj je bilo l. 1953 v industriji zaposleno le 361 ljudi, od tega kar 243 iz območja bivše občine Črnomelj. Dnevna migracija je bila zelo skromna, poglavitno prevozno sredstvo dnevnih migrantov pa je bil vlak

in kolo. Od naselij je imel daleč največ zaposlenih v industriji Črnomelj - 134, sledil je Gradac - 18, Metlika pa je imela le 6 ljudi zaposlenih v industriji.

Šele v obdobju po l. 1961 se začne prava industrializacija Bele krajine tudi izven Črnomelja, v Metliki se locira v glavnem tekstilna industrija, v Semiču pa elektro industrija. Z razvojem prometnih poti se je začelo vključevanje dnevnih migrantov tudi iz bolj oddaljenih vasi, v tok dnevne migracije se vključuje tudi prebivalstvo sosednjih hrvaških občin. Kljub temu pa je ostalo še zmeraj 55% prebivalstva kmečkega /l. 1961/, do l. 1971 se je ta delež zmanjšal na 38%. S tem pa se proces deagrarnizacije še ni ustavil, tudi v nadaljnjem razvoju se bo delež kmečkega prebivalstva zmanjševal.

Poseben problem predstavlja sama struktura industrije. V glavnem prevladuje nizko akumulativna industrija /kovinska, tekstilna, predelovalna, lesna/, prav tako je problem zaposlitve moške delovne sile v industriji. Pomanskanje delovnih mest za moške je največje v metliški občini, saj tekstilna industrija zaposluje v glavnem žensko delovno silo. L. 1972 je bilo od vseh zaposlenih v družbenem in zasebnem sektorju kar 46% žensk, v občini Metlika 56,5% in v občini Črnomelj 39,6%. Zato je med delavci v tajini iz metliške občine 75% moških. "Beti" iz Metlike rešuje v pretežni meri problem zaposlitve žena, prav tako obrat "Iskre" iz Semiča, "Bek" iz Črnomelja in rudnik rjavega premoga iz Kanižarice pa ne morejo zaposliti vseh moških, poleg tega so ovira tudi nizki osebni dohodki. Novi industrijski obrati odprti v zadnjih dveh letih /Vinica - obrat Novoteksa iz Novega mesta, Stari trg - obrat Kometa iz Metlike, Črnomelj - obrat Iskre iz Semiča/, pomenijo veliko pridobitev. Pričakuje se, da/bo z odprtjem novih delovnih mest v Starem trgu in Vinici zavrl proces praznenja tega prostora.

Zaposlitvena struktura prebivalstva je dober indikator dinamike deagrarnizacije. Kmetijstvo je še vedno dejavnost, kjer dela največ prebivalcev Bele krajine. /Občina Črnomelj - 42,3%, občina Metlika - 37,1%/. Vendar se delež zaposlenih v kmetijstvu iz leta v leto zmanjšuje, vzporedno pa se

veča delež večine ostalih dejavnosti, predvsem industrije, ki je v obeh občinah na drugem mestu. /občina Črnomelj - 27,7%, občina Metlika - 34,1%. Ob podobnem tempu razvoja v bodočnosti lahko pričakujemo, da bo delež zaposlenih v industriji prišel na prvo mesto. Ob tem pa bi morale dobiti pomembnejši delež tudi ostale dejavnosti, ki v večini primerov zastajajo za slovenskim povprečjem /trgovina, gostinstvo, gradbeništvo, obrt, promet, kultura in prosveta/.

Tabela 5: Aktivno prebivalstvo po dejavnosti - 1971

	ob. Črnomelj	%	ob. Metlika	%	Slovenija
ind. in ral.	2433	27,7	1199	34,1	33,5
kmetijstvo	3724	42,3	1305	37,1	23,3
gozdarstvo	139	1,6	22	0,6	1,1
gradbeništvo	170	1,6	68	1,9	4,5
promet	215	2,4	110	3,1	4,5
trg. in gost.	233	2,6	199	4,7	8,2
obrt	339	3,9	112	3,2	5,6
kom. dejavnost	99	1,1	36	1,0	1,2
kult. soc.	257	2,9	130	3,7	7,3
drž. službe	222	2,5	57	1,6	3,8
ostalo	9	0,1	9	0,3	0,3
izven	49	0,6	13	0,4	0,6
neznano	17	0,2	19	0,5	0,8

Število zaposlenih v industriji je od 1967 do 1971 naraslo kar za 43,6%, to pa je znatno nad povprečjem porasta za celotno Slovenijo, ki je bilo v tem obdobju 16,8%. V občini Metlika se je število zaposlenih v tem obdobju povečalo kar za 76%, v občini Črnomelj pa za 27,9%. Nagel porast zaposlenih v industriji nam zopet pokaže dejstvo, da se je industrializacija Bele krajine začela pozneje kot v ostali Sloveniji. Posledice se kažejo v strukturi zaposlenih izven kmetijstva. Medtem ko je bil l. 1971 v Sloveniji od vseh zaposlenih v družbenem sektorju zaposlenih v gospodarstvu 85,2%,

v industriji pa 46,1%, je bil v Beli krajini delež zaposlenih v gospodarstvu 91,2%, v industriji pa 63,5%. Čeprav je delež zaposlenih v družbenem sektorju od l. 1967 do l. 1971 v Beli krajini v primerjavi s celo Slovenijo narastel le za 0,1%, pa se je delež zaposlenih v industriji v primerjavi s celo Slovenijo povečal za 29%.

Tabela 6: Zaposleni v družbenem sektorju

Bela krajina	skupaj	v gospod.	ž	industrija	%
1967	5044	4317		2781	
1971	6209	5744	91,2	3995	68,5
171/67	124,6	133,0		143,6	

Povprečni čisti osebni dohodek zaposlenih v družbenem sektorju za Slovenijo je bil l. 1971 1647 ND, v občini Črnomelj pa 1381 ND in v občini Metlika 1309 ND. S tako nizkimi povprečnimi čistimi osebnimi dohodki zaposlenih v družbenem sektorju sta bili obe belokranjski občini med zadnjimi v Sloveniji. /Ljutomer - 1321 ND; Lenart - 1396 ND/

Indikator stopaje deagrarizacije so tudi gospodinjstva po izvoru dohodkov. Po podatkih popisa l. 1961 je v obeh belokranjskih občinah bil največji delež kmečkih gospodinjstev /občina Metlika 44,4%, občina Črnomelj - 39,6%, sledila so nekmečka gospodinjstva /občina Črnomelj - 30%, občina Metlika 30,1% in mešana gospodinjstva /občina Metlika - 25,3%, občina Črnomelj - 22,4%. Z industrializacijo Bele krajine v nadaljnjih desetih letih se je slika močno spremenila. /Tabela v prilogi/. Prevladal je delež nekmečkih gospodinjstev /občina Metlika - 54,6%, občina Črnomelj - 52,2%, sledi mešana gospodinjstva /občina Črnomelj - 28,0%, občina Metlika - 27,9%, najmanjši pa je delež kmečkih gospodinjstev /občina Črnomelj - 19,3%, občina Metlika - 17,5%.

Prostorska razporeditev po k.o. nam kaže močno zdiferencirano sliko. Veliko naselij v viniškem in adlešičkem področju je še v prvi fazi razkroja klasične agrarne strukture, ko se na kmetijskih gospodarstvih izoblikuje delavsko-kmečko gospodinjstvo. V drugi fazi, v kateri so v Beli

krajini naselja ob centri zaposlitve, se zaposli večina članov gospodinjstva. V zaključni, tretji fazi pa člani gospodinjstev s kmetijskimi obrati pričenujajo opuščati obdelavo zemlje, zemljo puste neobdelano, jo oddajajo v najem ali pa jo prodajajo /17:20/. Kmetijstvo postaja vse bolj vir postranskih dohodkov prebivalcev Bele krajine, ki se zaposljujejo v drugih poklicih.

Razkrajanje klasične agrarne družbe po drugi svetovni vojni nam pokaže tudi delež agrarnega prebivalstva. Visok delež agrarnega prebivalstva običajno pomeni, da se je deagrurizacija šele začela in je merilo pri določanju nerazvitosti. 1953 je bilo v Beli krajini 68,3% kmečkega prebivalstva. Če izvajamo k.o. okoli Črnomlja, je ta odstotek še višji. Do l. 1961 se delež kmečkega prebivalstva zmanjša na 55%. Šele v letu 1968 je delež padel pod 50% in se v naslednjih letih hitro zmanjševal.

Razporeditev kmečkega prebivalstva po k.o. je zelo neenakomerna, /Karta 3/ od povprečja, ki velja za Belo krajino /37,8%, so velika odstopanja. K.o., kjer je nad 75% kmečkega prebivalstva so v viniškem področju zavzele največji obseg /Tabela v prilogi/. Nižjo vrednost od povprečja za Slovenijo so imele v občini Metlika le dve k.o. /Metlika in Gradac/, v črnomljski občini pa šest k.o. Manjše število kmečkega prebivalstva je le v k.o., ki leže v bližini Črnomlja, Semiča in Metlike, kjer je možnost zaposlitve v neagrarnih poklicih. Izjema je le k.o. Gradac, katere naselja imajo dobre prometne povezave s centri zaposlitve ter k.o. Črnošajce in Štale s slabimi privodnimi pogoji za kmetijsko izrabo. Posebno je zaskrbiljujoče dejstvo, da so območja z visokim deležem kmečkega prebivalstva, območja praznenja prostora. Neugodne prometne možnosti in precejšnja oddaljenost od centrov zaposlitve onemogoča večji razmah dnevne migracije.

Stropnja urbanizacije je v Beli krajini nizka, le manjši del njenega prebivalstva živi v mestih. /Črnomelj in Metlika/. Delež mestnega prebivalstva je bil l. 1948 v Sloveniji 27,5%, v Beli krajini pa 15,5%. Do l. 1961 se je delež mestnega prebivalstva v Sloveniji dvignil na 36,14, v Beli kra-

jni pa le na 19,64 in do l. 1971 narastel na 25,9%. V deležu mestnega prebivalstva so med obema občinama znatne razlike. L. 1971 je živele v Metliki 32,0% od vseh prebivalcev občine, v občini Črnomelj pa je bilo le 23,4% mestnega prebivalstva. Tudi za Belo krajino je značilno, da velik delež neagrarnega prebivalstva ne živi v "mestih", saj ne v "mestih", kakor so uradno opredeljena. Dejstvo je, da je danes urbanizacija pojav, ki ni omejena zgolj na mestna naselja, ampak je v tej ali drugačni obliki zajel tudi široko območje podeželja izven samih mest. /18;3/. Urbani način življenja vse bolj prodira v do nedavnega povsem agrarno okolje. Faktor, ki je najbolj pospešil urbanizacijo na belokranjskem podeželju je bila industrializacija z dnevno migracijo.

"Proces urbanizacije spremljata dva značilna pojavi: migracija prebivalcev b obliki trajnih selitev in vsakodnevnega potovanja delovne sile iz podeželja v mesto." /19;23/

Razvoj industrije v Beli krajini spremlja nova oblika migracije, to je vsakodnevno potovanje delovne sile iz vasi v mesto, pa tudi iz enega v drugo industrijsko središče. Ta oblika migracije je demogeografska posledica industrializacije na eni in razvoja prometnih poti in prometnih sredstev na drugi strani. /20;293/. Dnevna migracija je pomemben faktor v procesu geografskih sprememb agrarne pokrajine v urbanizirano. Geografske posledice vsakodnevnega potovanja delovne sile so populacijske, ekonomske in fiziognomske.

1961 je od 4283 zaposlenih dnevno migriralo 1705 prebivalcev. Na delo v industrijske centre je migriralo prebivalstvo bližnjih naselij, bolj oddaljena naselja pa so se pozneje vidjčila, poglavitna ovira so bile slabe prometne zveze. Pomembno vlogo je imela železnica, naselja ob progi so se hitreje vidjčila v proces dnevne migracije. Najmanj dnevnih migrantov je bilo iz hribovitih predelov, oddaljenih od prometnih tokov /tabela v prilogi/. Do l. 1971 se je število dnevnih migrantov povečalo na 3324, vseh zaposlenih pa na 5005, delež dnevnih migrantov se je povečal na 57,2%. /Tabela v prilogi/. Z razvojem prometnih sredstev so se v dnevno migracijo

fazah razvoja. Tudi dnevna migracija delovne sile je povezana z rastjo zaposlitvenih mest, zato beležimo hiter dvig dnevnih migrantov v Beli krajini prav v zadnjih 15 letih, ko se je povečalo število delovnih mest v industriji.

Hitre spremembe po drugi svetovni vojni so prinesle tudi večje potrebe v oskrbi prebivalstva. Z dvigom narodnega dohodka so se izvršile tudi spremembe v infrastrukturni opremljenosti centralnih naselij, stariim centrom so se priključili novi. Širiti so se začele gravitacijske sile posameznih centrov, saj je postalo prebivalstvo v Beli krajini z razvojem prometnih sredstev in poti bolj mobilno. Ker v Beli krajini ni centralnega naselja višje stopaje, prihaja do prepleta vplivov posameznih centralnih naselij in do prvih zametkov delitve oskrbovalnih in ostalih funkcij.

Prejšnjim uporabnikom prostora se v Beli krajini priključuje nov - to je turizem. S tem se odpirajo v razvoju Bele krajine nove možnosti, ki pa še niso dovolj izkoriščene, večkrat pa tudi napačno ocenjene. Potrebe izletniškega turizma, gradnja sekundarnih počitniških bivališč pogojuje spremembe v odnosu do prostora in do domačega prebivalstva.

Zaradi vseh teh sprememb se tudi Bela krajina povezuje s sosednjimi regijami. Posebno v zadnjem času prihaja do vedno tesnejšega sodelovanja s sosednjimi hrvaškimi občini. To sodelovanje ni le na papirju, ima že konkretne oblike. Manj intenziven je učinek povezovanja z ostalim slovenskim prostorom, kar je v precejšnji meri pogojeno z reliefno pregrajo, ki kljub vsaki pomeni močno ovira pri navezovanju stikov. Vse to se kaže v izmenjavi delovne sile, turističnemu načrtovanju, nakupovanju in sodelovanju družbenih organizacij.

vidjučila tudi bolj oddaljena naselja, železnica ni več edina modernejša povezava. Kljub velikemu povečanju dnevnih migrantov v zadnjih desetih letih pa proces še ni zaključen. Visok delež kmečkega prebivalstva je porok, da poklicno prestrukturiranje še ni zaključeno, zato se bo število dnevnih migrantov še povečalo. Predvsem Poljanska dolina in viniški konec sta področja, kjer lahko v naslednjih petih letih pričakujemo povečanje števila dnevnih migrantov.

Analiza dnevne migracije za industrijski podjetji "Beti" iz Metlike in "Iskre" iz Semiča da konkretnije rezultate. Od skupno 880 zaposlenih v juniju 1974 je bilo v "Betiju" dnevnih migrantov 553 ali 62,8%, od tega 216 iz Hrvaške. Prostorska razporeditev /Karta 4/ nam pokaže, da sega dnevna migracija na področje štirih občin: Metlike, Ozlja, Duge Rese in Črnomlja. Največ jih je iz ozaljske in metliške občine, najmanj pa iz naselij občine Duga Resa. Za vključevanje v vsakodnevno migriranje je bolj kot velikost bila pomembna prometna lega naselja. Naselja ob železnici in vzdrževanih cestah imajo največ dnevnih migrantov. Preseneča dejstvo, da ni nobenega dnevnega migranta iz novomeške občine. Reliefna pregrada, ki jo predstavljajo Gorjanci je najpomembnejši vzrok za tako stanje. Poleg tega pa je ekspanzija novomeške industrije zaposlila delovno silo castru Gorjancev. Zanimivo je dejstvo, da dela v novomeških podjetjih le malo dnevnih migrantov iz Bele krajine, pa še ti se vozijo na delo z vlakom. To še podčrtuje prometno neprehodnost Gorjancev, kljub asfaltni cesti.

V "Iskri" Semič je bilo v aprilu 1974 od 914 zaposlenih 642 ali 70,3% dnevnih migrantov. /Karta 5/. Prostorska razporeditev naselij, ki dajejo dnevne migrante semiški "Iskri", je povsem drugačna kot pri "Betiju" iz Metlike. Kljub večjemu številu dnevnih migrantov zajema manj naselij /"Iskra" Semič - 99 naselij, "Beti" Metlika - 106 naselij/ in zavzema manjši teritorij. Seže na področje štirih občin: črnomaljske-metliške, novomeške in na teritorij občine Duga Resa /8 dnevnih migrantov iz treh naselij/. Deleč največ je dnevnih migrantov iz območja bivše občine Semič, ki zajema naselja, oddaljena od tovarne največ 15 minut vožnje z avtomobilom.

Tovarna ima organiziran tudi prevoz delavcev na delo z avtobusom, veliko pa se jih pripelje z lastnim avtomobilom /naš 30%/. Zelo se je zmanjšalo število dnevnih migrantov, ki se pripeljejo z vlakom. Izmed naselij daje največ dnevnih migrantov Črnomelj, od koder se vozi na delo v semiško "Iskro" 118 dnevnih migrantov. Tudi tu se pokaže močna pregraja med Belo krajino in ostalo Slovenijo, saj delajo v semiški "Iskri" le trije prebivalci s teritorija novomeške občine. Večina naselij, ki dajejo dnevne migrante, leži ob cesti Semič - Štreljevec in S emič - Gradac - Črnomelj - Vinica. Praznina je v prostoru Poljanske doline, ki je z ostalo Belo krajino slabo povezana, kar nam pokažejo med ostalim tudi podatki za dnevno migracijo. Tudi iz metliške občine je skromno število dnevnih migrantov, kar pa je razumljivo, saj metliška podjetja zaposlijo večino preslojenega prebivalstva. V naslednjih petih letih pričakujejo v "Iskri" Semič povečanje vseh zaposlenih za okoli 400, predvsem računajo na porast števila dnevnih migrantov. Ker se ne pričakuje bistveno povečanje števila dnevnih migrantov iz metliške občine in iz bližnjih naselij, se računa na dnevne migrante iz sosednjih hrvaških občin, predvsem iz okolice Bosiljevega.

4.3. ODRAZ DEMOGRAFSKIH IN EKONOMSKIH SPREMENB V KULTURNI POKRAJINI

Po drugi svetovni vojni je Bela krajina doživela večje spremembe kot prej v stoletnem razvoju. Z demografskimi in ekonomskimi spremembami se je spremenilo tudi vrednotenje prostora, ki je dobil nove dimenzije v izrabi. Hitra industrializacija s politično preselitvijo kmečkega prebivalstva povzroča opuščanje obdelovalnih površin, saj zemlja večini prebivalstva ni več edini vir dohodka. Do opuščanja intenzivne obdelave pa prihaja tudi v naseljih, ki so oddaljena od centrov zaposlitve, saj je veliko dnevnih migrantov. S tem se spreminja videz kulturne pokrajine, večje površine ostajajo neobdelane. Podrobnejši podatki za k.o. Rosalnice, ki je v bližini Metlije nam pokažejo, da se je v zadnjih desetih letih delež njivskih površin

skrčili za 30 ha ali za 17,5% /7;55/. Istočasno je delež travniških površin narasel za 16 ha, za isto vrednost pa se je povečal tudi delež gozdov.

Z večanjem števila urbanega prebivalstva prihaja do intenzivne zazidave novih površin. Tudi v Beli krajini se kmetijske površine zmanjšujejo na račun zazidalnih površin, predvsem v območju večjih zgoščenih centrov. Delež bruto zazidalnih površin v Beli krajini je okoli 1,5%, največji areal je okoli Semiča, kjer je prišlo do zraščanja naselij okoli Črnomlja, Metlike, Suhorja in Dragatuša. Glede na dejstvo, da se pričakuje povečanje delovnih mest na Vinici, lahko tudi tu pričakujemo večjo koncentracijo prebivalstva in povečanje bruto zazidalnih površin. Zaradi tega so bili izdelani zazidalni načrti za nekatera večja naselja v Beli krajini, predvsem za Metliko, Črnomelj in Semič. Predvideva se razširitev bruto zazidalnih površin, vendar v omejenem obsegu in določenem teritoriju. Posebno pozornost se v zazidalnih načrtih posveča lokaciji industrije. V Metliki je zanjo določen prostor ob Kolpi in železniški postaji, v Črnomlju ob cesti Črnomelj - Gradac, v Semiču pa okoli Vrtače.

Spreminjanje naselij pa je tudi na podeželju zavzelo velike dimenzije, tudi v Beli krajini lahko govorimo o transformaciji podeželskih naselij in hiš. Prvi znak uveljavljanja tendenc urbanega načina življenja je adaptacija stanovanjske hiše. Navadno se najprej poveča površina oken, se podre poč, streha pa se pokrije s strešno opeko. V primeru, da se kmetijsko gospodarstvo popolnoma preusmeri, se porušijo ali preuredijo stari hlevi. Srečamo pa tudi primere, ko se hlev spremeni v garažo. Tudi na podeželju se grade nova poslopja, stanovanjske hiše so v večini primerih take kot drugje po Sloveniji. Nove stanovanjske hiše se grade na dvorišču ali na vrtu, če se nov dedič posestva odloči za novo gradnjo. S tem se tudi na podeželju manjša delež kmetijskih površin na račun zazidave.

Posebno pa je treba poudariti nekak "mekak" izgled Bele krajine, z zaobljenimi in plaginimi reliefnim i oblikami, ki odklanjajo vse masivne, arhitektonsko glasnne objekte, pa tudi supermoderne stolpčice in tovarniške dimnike. Seveda se je treba zavedati, da si napredka brez posega v pokrajino ne moremo predstavljati, mora pa biti nadzorovan in v skladu s tipom gradnje

in zunanjim licem belokranjske pokrajine. Problematični so tudi nekateri novi weekendi nad Semičem in na Maverlemu nad Črnomljem, ki s svojim načinom izgradnje kazijo usklajeno podobo pokrajinskega pejzaža v Beli krajini.

5. GRAVITACIJA IN CENTRALNOST NASELJ

Analiza demografskega in gospodarskega razvoja nam predstavlja Belo krajino kot manj razvito pokrajino v Sloveniji, ki ekonomsko gravitira k bolj razvitim regijam in centrom. Zaradi obmejne lege ima Bela krajina posebne karakteristike. Že na zgornji ali makrogravitacijski stopnji oskrbe se dominantna gravitacija Ljubljane v Beli krajini meša s sporadično gravitacijo Karlovca, izjema je le majhno področje okoli Semiča. /21;100/ Na srednji oz. mezogravitacijski stopnji pride do prepleta vpliva večjega števila mest. Dominantna je gravitacija Novega mesta, ki zajema z izjemo Poljsanske doline celotno Belo krajino. Na območju metliške občine pride do mešanja s parcialnimi vplivi Karlovca in Ljubljane, podobno tudi na območju črnomeljske občine z izjemo semiške submezoregije, kjer sega le dominanten vpliv Novega mesta. Na spodnji stopnji oskrbe pa je dominanten vpliv Črnomlja, ki se meša na območju metliške občine s parcialno gravitacijo Metlike, v semiški submezoregiji s sporadično gravitacijo Novega mesta.

Dobre prometne zveze so vsekakor eden izmed predpogojev za oblikovanje gravitacijskih območij, ki so najbolj življenjske in hkrati najstabilnejše regije v prostoru. Nekako do leta 1960 je imela železniška povezava dominantno vlogo, le x naseljih, ki so bila ob železnici so se čutili vplivi večjih mest, predvsem v oskrbi prebivalstva. Z modernizacijo cestnega prometa v Beli krajini, s katero je omogočena oskrba tudi naseljem, ki ne leže ob železnici, so se območja gravitacije povečala. Do 1963 je bila asfaltirana cesta Novo mesto - Metlika, nato Metlika - Črnomelj in končno Črnomelj - Vinica ter priključitev na cesto Zagreb - Rijeka. Danes je asfaltirana cesta Semič - Gradac in "vinska cesta" iz Metlike proti Drašičem, v toku pa so dela na cesti Črnomelj - Adlešiči in na "Partizanski magistrali" Črnomelj - Črmošnjice - Soteska. Vse to bo omogočilo vključitev tudi bolj oddaljenih naselij v tokove dnevne migracije, omogočena pa bo tudi boljša oskrba teh naselij.

"Pojem vplivnega območja je tesno povezen z organizacijo in omrežjem tako imenovanih centralnih naselij /središč/. To so tista, v katerih so se

osredotočile gospodarske in negospodarske dejavnosti, namenjene oskrbi podeželskega in mestnega prebivalstva z materialnimi in nematerialnimi storitvami ali celo z nekaterimi dobrinami" /22;25/

Status mesta imata v Beli krajini Črnomelj in Metlika, centralnih vasi Gradac, Adlešiči, Dragatuš, Semič /nadpovprečno opremljen/, Stari trg, Vinica /nadpovprečno opremljena/, subcentralna vas pa je Suhor./23/

Črnomelj - ima 3744 prebivalcev, od katerih je 1458 zaposlenih. Tržne pravice je dobil že l. 1277, mestne 1407. Nastal je na ujetem meandru in na sotočju dveh rečic. Bil je vojaška postojanka v obmejnem ozemlju ob gradu nemškega križevniškega reda, pozneje trgovska postojanka. Kljub temu, da je mesto poglavito gospodarsko in kulturno središče Bele krajine, je do konca prve svetovne vojne životarilo kot tih podeželski kraj, ki si je pomagalo s kmetijstvom, posebno z vinogradi od Tanče gore do Semiča. Hitrejši razvoj se je začel po drugi svetovni vojni, ko se je začela industrializacija Bele krajine. Črnomelj je bil nekaj let po drugi svetovni vojni edini kraj z industrijo v Beli krajini, razvita je bila lesna in kovinska industrija. /najprej je bila tovarna učil, nato "Beli"/. Pozneje je bilo ustanovljeno še gradbeno podjetje "Begrud" in "Beland" /prehrambena industrija/, ki se je l.1973 združila s Kmetijsko zadrugo Črnomelj. Od l.1963 je v Črnomelju tudi obrat tovarne "Beti" iz Metlike, od l.1974 pa obrat semiške "Iskre".

Po klasifikaciji, ki izhaja iz razmerja med sekundarnimi, terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi ima Črnomelj značno usmeritev v sekundarne dejavnosti. Nadpovprečen je tudi delež zaposlenih v gozdarstvu in upravi. Zasebna obrt je slabo razvita, še najbolj so zastopani obrtniki za obdelavo kovin, tudi razvoj gostinstva še ni dosegel zadovoljivega raznaha. Večja vlaganja so bila le l.1970, ko je "Viator" začel graditi in preurejati gostinske objekte. 1974 je bila odprta restavracija in gostinski lokal pri pokriti tržnici. Za razvoj turizma je pomemben Turistični biro, ki so ga odprli 1965. Poleg osnovne šole je v Črnomelju gimnazija, poklicna kovinska šola, posebna šola za duševno znošale otroke in glasbena šola.

Metlika - 2266 prebivalcev, od tega 913 zaposlenih. Tržne pravice je dobila 1300, mestne pa 1365. Je na podolgovatem griču med dvema potokoma, načrtno zgrajena. Industrija, predvsem tekstilna, se je razvila šele po osvoboditvi. 1956 je začela obratovati tovarna perila in trikotaže "Beti", ki danes zaposluje skoraj v Metliki okoli 900 ljudi, obrate ima tudi izven metliške občine. 1958 je stekla kot obrat "Novoteksa" predilnica česane volne. 1960 je bil ustanovljen invalidski zavod "Komet", ki je 1968 dobil status industrijskega podjetja. Metlika je močan center zaposlitve, zato ima močan dotok dnevnih migrantov iz širšega zaledja Bele krajine in sosednje Hrvaške. Obrt, ki je dajala pred zadajo vojno poleg kmetijstva glavni zaskitek, se je tako zmanjšala, da se danes čuti pomanjkanje storitvene obrti. V Metliki je zdravstveni dom, ljudska knjižnica, hotel "Bela krajina", kopališče ob Kolpi, mestna godba, oddelek glasbene šole, pri tovarni "Beti" pa je konfekcijska strokovna šola.

Semič - 470 prebivalcev, od tega je 200 zaposlenih. Je večje g ručasto naselje ob vznožju zahodnih obronkov Gorjancev. Naselje, ki je bilo zaradi številnih sejnov pomemben tržni center, je postal v povojni dobi industrijsko naselje. Večina delovne sile je zaposlena v "Iskri" Semič, kjer dela nad 900 ljudi. Sam razvoj Semiča je tesno povezan z rastjo tovarne, ki je v Semiču zgradila več stanovanjskih blokov, sofinancirala asfaltiranje ceste Semič - Gradac in sodelovala pri vseh delih na področju krajevne skupnosti Semič. Od l. 1952 obstaja tudi lesno podjetje, ki je sedaj obrat "IMV"-ja iz Novega mesta. Tu sta dve trgovini, samopostrežna trgovina, mesnica, frizerski salon, prodajalna tobaka, hotel "Smuk", gostilna, kulturni dom, telovadnica in asfaltirano igrišče, kulturni in gasilski dom. V Semiču je tudi sedež krajevnega urada.

Vinica - 221 prebivalcev, od katerih je 43 zaposlenih. Nastala je na zgornji terasi Kolpe ob cesti Črnomelj - Bosanci. Do l. 1972, ko so začeli graditi obrat konfekcije za proizvodnjo hlač in ženskih kril "Novoteksa" iz Novega mesta, na Vinici ni bilo industrije. Danes je v obratu "Novoteksa" zaposlenih nad 200 ljudi, predvsem iz okolice Vinice in bližnjih krajev Hr-

vatake. Na Vinici je zdravstvena postaja, dve trgovini, gostilni, mesnica, pošta, sedež krajevnega urada. Ina dobre pogoje za razvoj turizma ob široki in topli Kolpi, uredili so camp zraven železobetonskega mosta.

6. OPREMLJENOST Z INFRASTRUKTURO

Na današnji stopaji družbeno-gospodarskega razvoja vloga industrije absolutno narašča, relativno pa se njena vloga v razmerja do terciarnih in kvartarnih dejavnosti manjša. To razmerje je tudi eden od indikatorjev gospodarskega razvoja določene regije. V strukturi zaposlenih v družbenem sektorju se kaže v Beli krajini v primerjavi s celotno Slovenijo nadpovprečen delež zaposlenih v industriji in kmetijstvu, delež zaposlenih v neproizvodnih dejavnostih pa znostaja za slovenskim povprečjem.

V primeru so nastale večje spremembe šele v zadnjih nekaj letih, ko je bilo asfaltiranih več cestnih odsekov, s povečanjem narodnega dohodka pa se je povečalo tudi število osebnih avtomobilov /15,5 ljudi/avto/. Kljub temu pa delež zaposlenih v prometu v obeh občinah znostaja za slovenskim povprečjem /4,6%/, saj je v Črnomeljki občini 215 /2,4% vseh aktivnih/, v metliški pa 110 /3,1% zaposlenih v prometu. Večji zaostanek za ostalo Slovenijo je tudi v trgovini in gostinstvu, čeprav se razlike manjšajo. V Sloveniji je bilo l. 1971 8,2% vseh aktivnih zaposlenih v trgovini in gostinstvu, v občinah Metlika in Črnomelj pa 4,7% oziroma 2,6%.

Tabela 7: Trgovina na drobno l. 1971

	št. prodajal	promet v milijon din	promet na preb. v din
Slovenija	6210	13636	7815
Črnomelj	54	69	4116
Metlika	28	46	6250
Bela krajina	82	115	4730

Promet na drobno je v Beli krajini obsegal le 0,48% celotnega prometa v Sloveniji, zato je tudi promet na prebivalca pod slovenskim povprečjem.

Turizem kot najmlajša veja terciarnih dejavnosti v Beli krajini še ni zaživela v okviru možnosti, ki jih dajejo prirodne in etnografske privlačnosti. Problema predstavljajo prometne zveze, saj je cestna mreža še vedno razmeroma slabo razvejana. Posebno je slaba cestna povezava s kraji ob Kobji /Adlešiči, Krasinac, Gričlje/, ki imajo pogoje za večji razmah turizma.

Dobre pogoje za razmah stacionarnega turizma imajo predeli ob Kolpi, pa tudi vinogradniški kraji, predvsem ob trgatevi. Tudi v Črmošnjicah se bi turizem lahko hitreje razvijal /zinski turizem z možnostjo smučanja in kombiniranjem s kopanjem v Dolenskih Toplicah/, problem pa predstavlja slaba cestna povezava. Hribovsko področje, ki meji na Kočevski rog je polno divjadi, ki je delno namenjena za odstrel turistom, reke Kolpa, Lahinja in Dobljica pa skrivajo v sebi nekaj vrst zlahkanih rib.

L. 1971 je bilo v Beli krajini 4962 gostov, nočitev pa 9213, kar je le 0,17% od vseh nočitev v Sloveniji, promet v gostinstvu pa je znašal 0,86% od celotnega prometa v gostinstvu v Sloveniji. Močno zaostaja Bela krajina v izkoriščenosti posteljnih kapacitet, ki so bile l. 1971 izkoriščene le 2,9%, povprečna izkoriščenost posteljnih kapacitet za celo Slovenijo pa je bila 22%. Skupno je bilo v Beli krajini l. 1971 43 gostinskih obratov z 863 ležalnimi mesti. Glede na število gostov in prenočitev sta bila istega leta najpomembnejša turistična kraja Metlika in Črnomelj.

Največje spremembe so nastale v deležu obrti, ki je bila do druge svetovne vojne in še nekaj časa po njej vodilna negramna dejavnost v Beli krajini. Najpomembnejše obrti so bile klobučarstva in lončarska obrt ter tkanje domačega platna. V sami Metliki je bilo leta 1886 brez pekov, mlinarjev in mesarjev 62 obrtnikov, sedaj pa jih je v vsej občini komaj 53 in obrtno podjetje. Skupno je bilo l. 1971 v Beli krajini v obrti zaposlenih 451 ljudi /3,7% aktivnega prebivalstva/, kar je za 1,9% pod slovenskim povprečjem. Poleg najmanjšega števila obrtnikov /posebno se čuti pomanjkanje avtomehanikov in avtoličarjev/ je poseben problem tudi njihova koncentracija. Večina obrtnikov je v Metliki in Črnomlju, v ostalih krajih pa obrtnikov še bolj primanjkuje. Število učencev v obrti le počasi narašča, zato se stanje v bližnji bodočnosti še ne bo bistveno izboljšalo.

"V okviru negospodarskih terciarnih oziroma kvartarnih dejavnosti ima poseben pomen šolstvo. Ni slučaj, da prebivalstvo relativno nerazvitih predelov Slovenije zahteva za sebe enake pogoje izobraževanja, kot jih imajo na področju osnovnega in druge stopenjskega šolstva razvitejša območja.

2. OKVIRNA OCENA PRIRODNO GEOGRAFSKEGA POTENCIALA IN ANALIZA AGRARNEGA GOSPODARSTVA

Z intenzivnejšo industrializacijo so pokrajnsko-ekološki dejavniki stopili nekoliko v ozadje. Industrija, ki se je tu razvila, se le v majhni meri naslanja na surovinske osnove v Beli krajini, sem jo je pritegnila nekvalificirana delovna sila. Agrarno prebivalstvo pa se ni v celoti prestrukturiralo. Še vedno je 30% prebivalstva Bele krajine odvisno od izrabe zemljišča, katere v največji meri pogojujejo prirodno-geografski faktorji.

2.1. RELIEFNE, GEOLOŠKE IN PEDOLOŠKE RAZMERE

Brez dvoma je kraški značaj površja dominantna poteza, ki skupaj z ostalimi prirodnimi faktorji omejuje možnost intenzivnejše agrarne izrabe zemljišča. Čeprav spada Bela krajina med pokrajine nizkega krasa z nekaterimi površinsko tekočimi vodotoki, pomeni veliko število vrtač in drugih depresijskih oblik močno oviro pri poskusih intenzifikacije izrabe in pri mehanizaciji obdelave. Večja področja sklenjeno ravnega sveta so predvsem ob aluvialni ravnici Kolpe, kjer kraški značaj površja stopi v ozadje. To so predvsem proge obdelanega zemljišča okoli Zilj, Gribelj, Krasinca, Otoka in Križevske vasi, kjer so dobre prirodne osnove za poljedelstvo. Seveda pa je za intenzifikacije izrabe in za prehod k tržni usmerjenosti kmetijstva potrebno združiti majhne parcele, ki tudi tu prevladujejo, čeprav so v povprečju večje kot v ostali Beli krajini.

Večje sklenjene ravne površine so tudi S od Črnomlja, V od Metlike, okoli Draganaša in Dobljč. S stoletnim delom je belokranjskemu kmetu uspelo iztrgati naravi večje komplekse zemljišča in jih pripraviti za obdelavo. Tako so danes obdelana tudi količkaj ravna dna vrtač in njihovih obodov, čeprav je vložen trud le skromno poplačan s pridelki, saj strmina reliefa, težaven dohod do obdelane parcele onemogoča strojni način obdelovanja.

Sprva se zdi ta zahteva nerazdružljiva z ugotovljeno funkcijsko povezavo med gospodarsko razvitostjo in razvitostjo družbene potrošnje, vendar ne gre prezreti dejstva, da se kot posledica investicij v šolstvo sprožijo socialno-ekonomske inovacijske procese, ki se vsestransko pozitivno kažejo v kakem stagnacijskem prostoru. Pokrajinski izraz teh procesov je kmalu viden v agrarnem gospodarstvu, v razvoju industrije, prometja in drugih panog, kakor v podobi naselij. Pri tem gre za znano ugotovitev, da je za razvoj terciarnih dejavnosti, predvsem tistih iz negospodarske sfere, sicer potrebna določena stopnja razvitosti primarnih in sekundarnih gospodarskih dejavnosti, da pa se te v rastoči meri odvisne od razvitosti infrastrukture, v okviru katere je izobraževanje nedvomno eden najbolj pomembnih dejavnikov." /Citati: 23;51,5/

V šolskem letu 1970/71 je bilo v Beli krajini 25 osnovnih šol, ki jih je obiskovalo 3357 učencev. V občini Metlika je bilo sedem osnovnih šol s skupno 933 učenci. Centralni osnovni šoli sta bili v Metliki in v Podzemlju. Prva je imela podružnične šole v krajih Suhor, Radovica, Drašiči in Božakovo, druga pa v Gradacu. V občini Črnomelj je bilo v šolskem letu 1970/71 18 osnovnih šol s skupno 2424 učenci. Še v šol. letu 1962/63 je bilo v občini 21 osnovnih šol z okoli 3600 učenci. Zmanjšanje števila šol ni samo posledica zmanjšanja števila učencev, ampak tudi organizacijskih sprememb v strukturi osnovnošolske mreže, ki jo sedaj sestavljajo centralne in podružnične šole. V občini Črnomelj je šest centralnih osnovnih šol, ostale pa so podružnične. Samostojne osnovne šole, ki pa nimajo podružničnih, so v Starem trgu ob Kolpi, Dragatušu in Adlešičih. Centralna šola v Semiču ima podružnice v štirih krajih - Črnošnjicah, Ročnem dolu, Štreldjevca in Črešnjavca. Štiri podružnične šole imata tudi centralni šoli v Črnomlju in na Vinici. Prva ima podružnične šole v krajih Talčji vrh, Dobljče, Tribučje in Griblje, druga pa v Ziljah, Preloki, Stari lipi in na Sinjem vrhu. V Črnomlju je tudi šola za duševno in telesno prizadete otroke.

Mreža osnovnih šol je v Beli krajini razvejena dokaj enakomerno, povprečno pride ena šola na 16,4 km² poseljenega sveta /Slovenija - 15,4%.

Drugače pa je pri številu prebivalcev na eno šolo, ki je v Beli krajini zaradi majhne gostote poselitve, zlasti v boljno odročnih predelih močno pod povprečjem za celo Slovenijo, ki je bilo $\frac{1}{4}$ 1971 1705 prebivalcev na šolo. /Bela krajina - 970 prebivalcev na šolo/

Soodvisnost med gospodarsko razvitostjo in stopnjo razvitosti izobraževanja se najlepše pokaže pri mreži šol druge stopnje. Medtem ko so gimnazije dokaj enakomerno razporejene po vsej Sloveniji, pa se na področju strokovnega šolstva vedno bolj kažejo tendence tesnejšega sodelovanja neposredno zainteresiranih družbenih in gospodarskih dejavnikov pri izobraževanju strokovnih kadrov. Pri določanju šolskih regij ima zato poleg gravitacijskega dejavnika neposreden pomen tudi funkcijska struktura centrov šol druge stopnje. /13;56/ /Karta 6/

Štiri gospodarski središči Črnomelj in Metlika nista mogli oblikovati svoje samostojne regije šol druge stopnje s šolskim središčem regiotvornega tipa, zato uvrščamo Belo krajino v regijo Novo mesto, ki ima vse tri glavne vrste šol druge stopnje. Črnomelj se uvršča s poklicno šolo in gimnazijo v prehodni tip dvostransko usmerjenega šolskega središča. Metlika pa ima samo poklicno šolo in se uvršča v lokalni tip enostransko usmerjenega šolskega središča. /24;14.16,33/. Poseben pomen v izobraževanju ima gimnazija, ki je bila v šol. letu 1944/45 edina popolna gimnazija na ozemlju Slovenije, ki ni bila pod okupatorjevo oblastjo. Slapno je dala črnomeljska gimnazija okoli 600 maturantov, precej se jih je vrnilo v Belo krajino, še več pa se jih je zaposlilo izven nje. Število dijakov nima, v zadnjih nekaj letih pa se kaže porast v številu dijakov. Večina dijakov je iz Črnomelja in njegove ožje okolice, preseneča majhno število dijakov iz metliške občine. Neugodna je tudi socialna sestava, posebno je majhno število dijakov iz kmetijskih in delovskih družin. Čeprav širi gimnazija svoj gravitacijski vpliv tudi v občino Kočevje, sodi Bela krajina v področje gravitacijskih območij gimnazij iz Novega mesta in delno Ljubljane.

Težničnih in njim ustreznih šol v Beli krajini ni, čeprav je povpraševanje po teh profilih največje. Najmočnejši je gravitacijski vpliv iz Novega mesta, kjer je kmetijska, zdravstvena in ekonomska šola in iz Krškega,

kjer je tehnična šola.

V razdobju med leti 1958 - 1966 je bilo iz Bele krajine 124 diplomantov višjih in visokih šol, kar je bilo 0,95% od vseh diplomantov v Sloveniji v tem obdobju. V šolskem letu 1970/71 je bilo s stalnim bivališčem v Beli krajini 137 slušateljev višjih in visokih šol, kar je 0,72% od vseh slušateljev. V tem letu je bilo v Sloveniji povprečno 11 slušateljev na 1000 prebivalcev, v Beli krajini pa le 5,65 slušateljev na 1000 prebivalcev. Zaskrbnjujoče je, ker se to povprečje še slabša, saj je število slušateljev v razdobju 1966-1971 v celi Sloveniji naraščalo hitreje kot število slušateljev iz Bele krajine. V šol. letu 1972/73 je na visokih in višjih šolah študiralo 166 Belokraincev, kar je še zmeraj pod slovenskim povprečkom. Še vedno jih največ študira družbene vede /50/, pomembno pa je, da se je povečalo število študentov na tehničnih fakultetah /33/, saj Bela krajina te profile najbolj potrebuje. Vsako leto diplomira okoli 25 študentov, ki imajo stalno bivališče v Beli krajini.

Iz socialno-geografskega aspekta je pomemben socialna struktura študentov. V razdobju 1958-1966 je bil delež diplomantov kmečkega socialnega porekla v Sloveniji 13,1%, v Beli krajini pa 40,3%. V tem obdobju je bilo v Sloveniji 12 občin, kjer je bilo nad 30% diplomantov kmečkega porekla, predvsem iz vzhodnega, subpanonskega področja. Delež diplomantov delavskega porekla je bil v tem v Beli krajini 4,8%, povprečje za Slovenijo pa je bilo 9,8%. Visok je bil delež diplomantov obrtniškega porekla iz občine Metlika, ki je znašal 10,5%, medtem ko je bilo republiško povprečje 5,1%. Močno podpovprečen je bil z 26,2% delež diplomantov iz Bele krajine, ki so bili uslužbenskega porekla, saj je bil ta delež za Slovenijo 49,8%.

Delež zaposlenih v kulturno socialnih dejavnostih, ki je eden od pokazateljev splošne gospodarske razvitosti pokrajine, v Beli krajini še močno zaostaja za slovenskim povprečjem. 30. sept. 1971 je bilo v teh dejavnostih zaposlenih v Beli krajini 393 ljudi ali 6,2% od vseh zaposlenih v družbenem sektorju, povprečje za Slovenijo pa je bilo 11,2%.

7. SEKUNDARNA POČITNIŠKA BIVALIŠČA V BELI KRAJINI

V občasnem preživljanju prostega časa izven kraja stalnega bivališča se vključuje vse večji del prebivalstva. Migriranje prebivalstva, ki ob koncu delovnega dne, tedna, ob prazniku in v času letnega dopusta zapušča in se zopet vrača v kraj stalnega bivališča, se intenzificira tudi v slovenskem prostoru. Sekundarna počitniška bivališča pomenijo nov element v pokrajinskem pejzažu Bele krajine. Finančna sredstva pri sedanjí stopnji življenjskega standarda omogočajo le delu prebivalstva graditi sekundarno počitniško bivališče - weekend.

Po rezultatih popisa 1971 naj bi bilo v Beli krajini 141 weekendov, od tega 110 v območju črnomaljske občine, 31 pa v metliški občini. Rezultati popisa niso popolni, saj niso upoštevane tudi vse preurejene zidanice, ki imajo vse karakteristike weekendov. Zato lahko upravičeno sklepamo, da je danes v Beli krajini že nad 200 weekendov, upoštevajoč tudi tiste, ki so bili zgrajeni v zadnjih dveh letih. Med lastniki weekendov jih je največ iz Ljubljane in Novega mesta, ki se v glavnem odločajo za gradnjo novega weekenda. Med njimi je tudi precej takih, ki so se rodili v Beli krajini, se nato preselili, od staršev pa so dobili parcelo, kjer so si zgradili weekend. Preseneča visok delež lastnikov weekendov iz Bele krajine, ki pa v glavnem zgrade počitniške hišice iz preurejenih zidanic.

Potreba po rekreaciji je izhodiščni indikator nastajanja weekendov. Potreba po rekreaciji se uspešnejše realizira v okolju, ki je drugačno od vsakodnevnega in stanovanjskega okolja, polnega hrupa, aero-zasičenosti in drugih človeku škodljivih elementov. Pri izbiri lokacije je ponavadi odločalo več privlačnih elementov, med katerimi pa moramo izdvojiti najpomembnejše. Med prirodnimi elementi sta najpomembnejša topla in čista Kolpa ter ekspozicija reliefa, ki omogoča z ostalimi dejavnimi gojitev vinske trte. Izdvojita se nam dva področja, kjer so weekendi in sicer vinogradniško in obkolpsko področje. Na lokacijo weekendov vplivajo poleg prirodnih pogojev tudi gostota prebivalstva, močan delež agrarnega prebivalstva, manjše število industrijskih obratov, ki ne povzročajo večjega hrupa in onesnaženost zraka.

Poklicna preslojitev kmečkega prebivalstva je po letu 1965 zajela tudi Belo krajino. Zemlja ni več edini vir dohodka, vrednost zemljišča se spremeni, saj za preslojene kmete posamezni slabše rodovitni ali bolj oddaljeni deli zemljišča ne predstavljajo več mišni eksistenčni del kmetije. Vse to je pospešilo nastajanje weekendov, za meščane je bilo zemljišče zelo poceni.

Kulturna, negovana pokrajina ima vsekakor večjo vrednost za weekende kot neobdelane ali opuščane površine, katerih delež se v Beli krajini veča. Prav tako se delno delo človeka tudi harmonične oblike, kontrasti, svetlobni efekti, ki vsi vplivajo na optični vtis, na samo doživljanje pokrajine. Kmetijsko prebivalstvo ima tako novo funkcijo, funkcijo čuvanja estetske pokrajine, saj mora neprestano bedeti nad prostorom, ga čistiti in negovati ter tako ohranjati atraktivnega za turizem.

Počitniške hišice v Beli krajini se ločijo od drugih zgradb in to delno po uporabi gradbenega materiala in velikosti, še bolj pa po arhitekturnih oblikah. V področju, kjer so se weekendi združili v obsežnejše zaselke je nastal nov, fiziognomsko specifičen tip naselij /pri Primostku, Maverlem/. Za večino weekendov lahko rečemo, da so se lepo vključili v zunanjo podobo pokrajine, ki ne prenese ostrih oblik. Nekateri weekendi pa niso grajeni v skladu z optično sliko Bele krajine in se niso vklopili v polobo pokrajinskega pejzaža.

Od skupno 141 weekendov zajetih v popis, jih je le 21,2% imelo elektriko in vodovod, 58,8% jih je imelo le elektriko, ostali /20%/ pa so bili brez instalacij. Daleč največje je bilo število takih weekendov, ki so imeli le eno sobo - 57,4%, po dve sobi je imelo 33,3% weekendov, po tri sobe pa 4,2% weekendov. Več kot tri sobe je imelo torej le 5,1% weekendov.

Nastajanje sekundarnih počitniških bivališč je proces, ki ima pomemben vpliv pri transformaciji pokrajine v Beli krajini /Karta 7/. Obenem dobiva domače prebivalstvo nove naloge in s prodajo zemljišča, pomoči pri gradnji in eventualni prodaji poljedelskih pridelkov možnosti dodatnega zasluga. Vsekakor pa bi bilo treba določiti gradbene okolišče, kjer bi bila dovoljena gradnja weekendov.

Posebno to velja za gradnjo weekendov ob Kolpi, kjer je disperzivna gradnja najbolj očitna, saj gre v večini za nove gradnje. Ne gre le za nanjšanje kmetijskega zemljišča in gradnje na produktivnem zemljišču. Gradnje weekendov le nekaj metrov stran od Kolpe in ograjevanje parcel, ki segajo do same Kolpe, kar je danes že izjemen primer, lahko postane v bodočnosti praksa. Privatizacija naravnih lepot, ki morajo biti dostopne vsem delovnim ljudem, je sicer še neznatna, a je tu. Bela krajina pa spada med področja, ki imajo bodočnost tudi v izletniškem turizmu, ki zajema širši krog ljudi.

Zaradi dvojne rekreacijske funkcije bi morala pri določanju lokacij za weekend odločati širša družbena skupnost. Drugače se lahko zgodi, da bo zaradi prevladovanja disperzivne gradnje prišlo do tega, da bodo predvsem parcele ob Kolpi prišle v roke lastnikov weekendov, druga pa bo postala Kolpa nedostopna. Primeri iz jadranske obale nam pokažejo, kakšni problemi se lahko pojavijo.

8. NASTAJANJE FUNKCIONALNE REGIJE MEDREPUBLIŠKEGA ZNAČAJA

8.1. OZNAKA REGIJE

Bela krajina se je tudi v preteklosti večkrat tesneje povezovala s sosednjimi pokrajinami. Administrativne meje med slovenskimi in hrvaškimi prebivalstvom, ki so ponavadi potekale po Kolpi niso nikoli prekinile sodelovanje med prebivalci s tega in onega brega Kolpe. Prebivalcem dveh narodnosti na obeh bregovih Kolpe je vsako umetno razvajanje bilo tuje, kar so pokazali tudi med narodnoosvobodilno vojno. Slovenske brigade so se po potrebi borile na oni strani Kolpe, hrvaški partizani pa na slovenskih tleh /uničenje belogardistične postojanke na Suhorju itd./. Zato ni nič čudnega, da d'nes lahko govorimo o še tesnejšem sodelovanju, ki je dobilo organizacijsko obliko v skupnosti obkolpskih občin. V skupnost je vključenih 16 občin, iz Slovenije so to občine Kočevje, Metlika in Črnomelj. Skupnost je bila ustanovljena 1970. leta, vsaka občinska skupščina ima v njej svojega delegata. Še posebno tesno pa je sodelovanje belokranjskih občin s sosednjimi hrvaškimi občinami: Ozalj, Duga Resa in z občino Vrbovsko.

Priradno-geografsko predstavlja teritorij občin Ozalja, Duga Rese, Metlike in Črnomelja ter v manjši meri področje občine Vrbovsko neko zaključeno regijo s skupnimi značilnostmi. Belokranjska kotlina, ki jo Gorjanci in obronki Roga odvajajo od ostalega slovenskega prostora, se nadaljuje v sosednjo Hrvaško. Kraški značaj površje prevladuje na obeh straneh Kolpe /Slunjska plošča/ in postavlja omejitve v agrarni izrabi zemljišča. Površinsko tekoči vodotoki nas prepričajo, da smo na področju plitvega krasa /Kolpa, Dobra, Mrežnica/. Odras prirodnih razmer je v neki meri tudi prometna povezava. Bela krajina ima ugodnejšo povezavo s sosednjimi hrvaškimi občinami, kot z ostalim slovenskim prostorom. Posebno slaba je povezava s Kočevjem, kamor vodi le slaba makadamska cesta.

Boljša je povezava s Karlovcem, saj je cesta Metlika - Ozalj - Karlovac asfaltirana. Pomembno je dejstvo, da je Bela krajina z asfaltirano cesto povezana z Luziano, kar omogoča komuniciranje s sosednjimi hrvatskimi občinami, obenem pa je to najkrajša pot iz Bele krajine do morja.

Ker smo prostor Bele krajine že označili, si oglejmo še nekaj indikatorjev, ki označujejo sosednje hrvatske občine. Po prostorskem planu SR Hrvatske spadata teritorija občin Duga Resa in Ozlja v metropolsko urbanizirano področje Zagreba. Kot center subregije se predvideva konurbacija Karlovac - Duga Resa. Teritorij občine Vrbovsko pa spada v metropolsko področje Reke.

Tabela 8: Prebivalstvo sosednjih hrvatskih občin

	km ²	preb/km ²	1961	1971	Indeks	Dela v tujini	Zapos.v dr.sek.	Od te- ga v ind.
Duga Resa	561	57,2	34959	32093	92	2009	5507	3939
Ozalj	278	63,3	19266	17607	91	3056	912	392
Vrbovsko	260	30,0	8622	8411	97	365	2254	1006

Občina Duga Resa ima med temi občinami največ prebivalstva in daleč največjo površino, skoraj tolikšno kot je površina Bele krajine. Spada med nerazvite občine v Hrvatski, narodni dohodek na prebivalca je bil 1971 leta 4954 ND. Kljub razviti tekstilni industriji dela v primarnem sektorju 50,6% od aktivnega prebivalstva, v sekundarnem sektorju 36,9% in v terciarju le 12,5% aktivnega prebivalstva. /25/. V družbenem sektorju je zaposlenih 5507 prebivalcev, v tujini pa dela kar 2009 ljudi - 6% vsega prebivalstva. Kmetijstvo je panoga, ki še zmeraj zaposljuje največ ljudi, zato so vse površine, sposobne za obdelovanje, skrbno negovane. Le na vlažnih tleh ob Kolpi, Mrežnici in Dobri so v prevladi travniki in pašniki. Za občino Dugo Resno je značilno, da ima razmeroma razvito le občinsko središče, ostali teritorij pa je še močno agraren. Prav področja ob Kolpi spadajo med najbolj zaostale in agrarne predele občine, kjer so še velike rezerve delovne sile, na katere računa tudi belokranjska industrija.

Po površini je najmanjša občina Czalj, ki pa ima največjo gostoto. Spada med nerazvita območja v Hrvaški, naročni dohodek je izredno nizek - 3123 ND. Celotno področje, razen samega občinskega središča, je področje praznenja prebivalstva, v desetih letih se je število prebivalcev zmanjšalo skoraj za desetino. Od skupnega števila aktivnega prebivalstva jih kar 77,8% dela v primarnem sektorju, 15,2% v sekundarnem in le 7,0% v terciarnem sektorju. V celi občini ni večjega industrijskega podjetja, v družbenem sektorju dela le 912 ljudi, od tega v industriji 392. Izredno pa je visok delež tistih, ki so na začasnem delu v tujini - 3056 ljudi oziroma 17% celotnega prebivalstva. To je skoraj v celoti nekvalificirana delovna sila, ki si bo s prishaženim denarjem kupila kmetijske stroje in obnovila gospodarsko poslopje in stanovanjske prostore. Za eventualen razvoj industrije je velika zaloga delovne sile, ki bi se lahko še v večji meri zaposlila v industrijskih podjetjih Bele krajine, predvsem pa v Metliki.

Poseben položaj med temi občinami ima občina Vrbovsko, ki sega v področje Gorskega Kotarja, kjer so kraške poteze površja bolj poudarjene. Obdelovalne zemlje je zelo malo, največ v posameznih suhih dolinah in uvalah. Zaradi tega je razumljivo, da je bilo že v preteklosti gospodarstvo najpomembnejša gospodarska panoga. Danes režejo les največ na domačih žagah. Razvoju predvsem lesne industrije gre zaskrba, da ni prišlo do večjega izseljevanja in praznenja prostora. Zato spada občina Vrbovsko med razvitejše hrvaške občine, saj je naročni dohodek 6203 ND na prebivalca. Največ ljudi dela v sekundarnem sektorju - 39,4%, sledi terciar s 32,3%, najmanj zaposlenih pa je v primarnem sektorju - 28,3%. V tej strukturi je eden izmed vzrokov, da je na začasnem delu v tujini razmeroma malo ljudi - 4% od vseh prebivalcev občine. Ker se je večina prebivalstva že poklicno prestrukturirala in našla zaposlitev v domači občini, belokranjska industrija ne sme računati na večje število delavcev iz tega področja.

3.2. OBLIKE IN MOŽNOSTI SODELOVANJA

Oznaka regije nam je podčrtala naslednje: prirodno-geografsko je omejen petih sosednjih občin razmeroma enotno, izstopa predvsem območje

občine Vrbovsko, kjer je kraški značaj površja bolj poudarjen; prometna povezanost je ugodna, kar omogoča intenzivnejšo izmenjavo delovne sile; razvijajoča belokranjska industrija lahko računa na delovno silo iz občin Ozalj in Duga Resa, kjer je visok delež kmečkega prebivalstva in zdomcev; nobeno izmed občinskih središč nima možnosti, da bi postalo centralni kraj višje stopnje /bližina Karlovca in Novega mesta/.

Najbolj relevanten indikator medsebojne povezanosti so cone dnevne migracije delovne sile. Za vsa večja industrijska podjetja v Beli krajini je značilno, da je med dnevnimi migranti precej takih, ki prihajajo na delo iz bližnjih naselij hrvatskih občin. Čelo v semiško "Isiro", ki je med vsemi industrijskimi podjetji v Beli krajini najbolj oddaljena od Hrvaške, dela 8 ljudi iz občine Duga Resa. Zaradi obmejne lege Metlike je delež dnevnih migrantov iz SR Hrvaške ta največji. Še l. 1967 je bilo izmed 1206 zaposlenih 267 ali 22% vseh zaposlenih dnevnih migrantov iz sosednje SR Hrvaške, predvsem s teritorija ozaljske občine. Kot primer si oglejmo dnevno migracijo iz SR Hrvaške v tovarno "Beti" Metlika, ki ima med industrijskimi podjetji v Beli krajini največ zaposlenih iz Hrvaške. Od skupno 890 zaposlenih v metliškem obratu, jih je prihajalo na delo iz sosednjih hrvatskih naselij 216 oziroma 24% vseh zaposlenih. Vseh dnevnih migrantov je bilo 553, torej se je vozilo na delo iz SR Hrvaške 39% vseh dnevnih migrantov. Prostorska razporeditev /Karta 4/ nam pokaže, da se v dnevno migracijo vključujejo le tista naselja, ki imajo ugodno prometno povezavo z Metliko.

Večina dnevnih migrantov iz SR Hrvaške prihaja na delo z vlakom, naselja v neposredni bližini proge Metlika - Ozalj - Karlovac dajejo največje število dnevnih migrantov. Drugi pas zgostitve dnevnih migrantov je ob cesti Jarovski brod - Ribnik - Netretić, tretji pa iz bližnjih naselij Žumberka.

Cono dnevne migracije delovne sile v industrijska naselja so eden izmed pomembnih pokazateljev prostorske in funkcionalne hierarhije teh naselij. Površina in oblika gravitacijske cone za "Beti" Metlika nas opozarja na dejstvo, da v bodočnosti industrija v Metliki lahko računa predvsem na delovno silo iz lastne občine in občine Ozalj, manj pa na delovno silo iz

Kraški značaj površja je torej v veliki meri postavil meje poselitvi Bele krajine in ob upoštevanju ostalih faktorjev /bližnje vode/ povzročil, da je še danes Bela krajina neenakomerno poseljena. Prav zaradi tega je razumljivo, da se je poleg poljedelstva močno razmahnilo sadjarstvo, predvsem pa vinogradništvo. Med reliefnimi faktorji sta za vinogradništvo posebno pomembni ekspozicija in strminska reliefa ter nadmorska višina, ki omejujejo obseg vinogradov. Upoštevati moramo tudi klimatske poteze, saj nastopa prava pomlad v višinskem delu okoli dva tedna pozneje kakor v nižinah. /1/ Bela krajina ima ugodne prirodne pogoje za gojitev vinske trte in spala med pomembnejše vinogradniške pokrajine v Sloveniji. Vendar vinogradniške površine niso sklenjene v enem kompleksu, temveč zavzemajo posamezne osamljene otoke, kjer so najboljše prirodni pogoji za gojenje vinske trte. Tako se nam izločijo naslednja pomembnejša vinogradniška področja v Beli krajini: okoli Semiča, Kota, Stražnjega vrha, Maverlena, Doblíč, Tanče gore, Drašič, Radovice in Grabrovec. Posebno je pomembno dejstvo, da so vinogradi v področjih, kjer prevladna strmina onemogoča drugačno kmetijsko izrabo. Strminska reliefa se v vinogradniških področjih Bele krajine giblje med 3 in 35 stopinjami, največ pa je vinogradov v strmini med 15 in 25 stopinjami, ki omejujejo prvi bonitetni razred. Glede insolacije so najugodnejše J, slede JJZ, JJV, JZ in JZ ter JZ lega, semiško in metliško področje ima tu najugodnejši položaj. /2;30/

V geološkem smislu je Bela krajina razmeroma enotna. Prevladujejo v glavnem kredne formacije z dolomiti in apnenci, ki so predvsem iz gornje in spodnje krede. V zgornjem pliocenu je nastalo v Beli krajini jezero, ki je pustilo za seboj jezerske usedline /ilovica, lapor/ in med njimi več slojev rjavega premoga kot tvorbo vmesnih barskih obdobj. Pliocenski jezerski sedimenti so se ohranili v glavnem v predelu med Črncaljem, Batorajem in Doblíčami. /3/ Izjema v prevladujočem kraškem področju je tudi terciarni lapor, ki se pojavi pri Želebeju, poteka po obronkih Drašičke gore, Radovice, od tu pa gre navzgor v Gorjance. To so tudi flišni laporji, ki so verjetno enaki laporjem terciarnih goric na obrobju Panonske nižine

črnomaljske občine. Gravitacijsko območje mesta Metlika zajema predvsem po zaslugi razvoja industrije še del občine Ozalj /20 naselij/. V smisli Beli krajini bo v bodočnosti prenelo delovne sile za industrijo, vendar se bo delež zaposlenih iz hrvatskih naselij relativno zmanjšal. Tako se za Metliko v l. 1997 predvideva 2350 zaposlenih, od tega 340 ali 14% vseh zaposlenih iz SR Hrvatske. Že analiza dnevnih migrantov za "Beti" nam pokaže, da bo delež dnevnih migrantov iz hrvatskih občin l. 1997 večji kot se je predvidevalo. Industrijska podjetja v črnomaljski občini pa računajo tudi na delovno silo iz Korduna.

V okviru Obkolpske regije prihaja tudi do sodelovanja med posameznimi občinami. 19. februarja 1972 je prišlo do pobratenja med prebivalci občin Črnomlja in Duge Rese. Mejana reka Kolpa prebivalcev dveh občin ni nikoli ločevala, temveč jih je združevala, saj ljudi z obeh strani reke že dolga stoletja veže enaka zgodovinska usoda. Nadaljuje možnosti skupnega dela so predvsem na področju turizma, šolstva, prometa, kakor tudi glede izmenjave delovne sile, saj so se z dograditvijo obrata Novoteksa na Vinici odprle nove možnosti. Do sodelovanja pa prihaja tudi med krajevnimi skupnostmi, 1974 so se pobratili prebivalci krajevnih skupnosti Adlešiči, Ladišič Drage in Vukove Gorice.

Prebivalstvo Bele krajine je že od dograditve proge Novo mesto - Karlovac navezano na nakupe v Karlovcu. Nakupovalna tradicija se veže z živilskimi sejmi v Karlovcu. Karlovac ima dobro razvito trgovinsko mrežo, ki zadovoljuje tudi potrebe agrarnega prebivalstva. Belokranjsko prebivalstvo kupuje v Karlovcu predvsem poljedelsko orodje in stroje, obutev, obleko, gospodinjstvene stroje in tekstil. Kljub temu, da večino teh artiklov lahko kupijo v Črnomlju in Metliki, se raje odločijo za nakup v Karlovcu, ker je večja izbira, svojo vlogo pa ima posebno pri kmečkem prebivalstvu tradicija. Močan pa je tudi obraten tok, da prebivalstvo predvsem s teritorija ozaljske občine kupuje v Metliki, kjer se je trgovina v zadnjih petih letih močno razmahnila. Prebivalci, ki dnevno migrirajo v industrijska podjetja v Metliki, tu tudi opravijo vsakodnevne nakupe. Ozalj ima trgovino še slabo razvito, saj pride na 476 prebivalcev trgovina.

Do večjega sodelovanja pa prihaja tudi na področju šolstva. Kljub dejstvu, da živi na področju treh sosednjih hrvatskih občin nad 50000 prebivalcev, so le štiri srednje šole, v katerih se šola nekaj nad 600 dijakov. Tri srednje šole so v Dugi Resi, ena je na Vrbovska, na celotnem področju ozaljske občine pa ni srednje šole, čeprav ima občina približno toliko prebivalcev kot črnomaljska občina. Zato je razumljivo, da prihajajo na srednje šole v Beli krajini tudi dijaki iz sosednjih hrvatskih občin. Skupno se jih vsako leto šola okoli 50, najmočnejše pa so zastopani v poklicnih srednjih šolah, katere v svojih občinah najbolj pogrešajo. Zaradi dejstva, da se šolajo v Beli krajini in ne v svojih občinah, se večkrat zgodi, da se tu tudi zaposlijo in za stalno naselijo, najbolj marljivi pa nadaljujejo šolanje na srednjih /štiriletnih/, visokih ali višjih šolah v Ljubljani.

9. POVZETEK S SINTEZO OPAŽANJ

Belo krajino smo proučevali s trojnega vidika: kot ruralno pokrajino z vseni značilnimi elementi agrarne strukture, kot pokrajino, kjer se kažejo prve oblike industrijske družbe in kot pokrajino, ki ima določeno rekreacijsko funkcijo. Trojna dimenzija prostora s tremi različnimi uporabniki prostora postavlja v ospredje odnos v pokrajini, ki je dinamičen. To je odnos stanovanje - delo - rekreacija, ki se z razvojem družbe neprestano spreminja, s tem pa se spreminja tudi zunanja podoba pokrajine. Pričakovanje, da bo Bela krajina z uveljavljanjem sodobnih tokov v fiziografskem izgledu ostala ista, je utopija. Ohranitev kulturne pokrajine ne sme pomeniti konzervacijo stanja, saj je tudi pokrajina v procesu. Nadzorovati pa treba tiste procese, ki rušijo ravnotežje v pokrajini /stihijska gradnja, onesnaževanje Kolpe, opuščanje vinogradiških površin/.

Z industrializacijo po drugi svetovni vojni so se tudi v Beli krajini uveljavile prve oblike moderne industrijske družbe. S prestrukturiranjem prebivalstva je stopilo kmetijstvo v ozadje. Glede na dejstvo, da je še vedno okoli 30% prebivalstva kmečnega, je najna podrobnejša proučitev pokrajinsko-ekoloških dejavnikov, ki postavljajo meje v agrarni izrabi zemljišča. Kraški značaj površja je dominantna poteza, ki skupaj z ostalimi prirodnimi faktorji onemogoča intenzivnejšo izrabo zemljišča. Večje število vrtač in ostalih kraških depresij skupaj z družbenimi vzroki /razparčenost/ onemogoča komasacijo zemljišča, s katero bi dosegli možnost strojne obdelave in večje donose. Ker je v Beli krajini predelovalna industrija/"Belsad"/, bi bilo smiselno gojiti več kumaric in rdeče pese, za kateri so tu ugodni prirodni pogoji. Ugodne vrednosti za temperature /visoka vegetacijska temperaturna vsota, visoka srednja letna temperat ura/ in ugodna razporeditev padavin nudita možnosti za razvoj sadjarstva, ki pa je v Beli krajini močno v ozadju. Ugodnejša je slika v vinogradništvu, ki ima vse pogoje, da se pridelava v metlištem, semiškem in črnomaljskem koncu bolj uveljavi. Pomembno je, da so vinogradi v področjih, kjer prevelika strmina onemogoča drugačno kmetijsko izrabo. Problem je erozija prsti in toča, ki večkrat uniči celoletno delo kmeta.

Potrebe po pitni vodi so v Beli krajini iz dneva v dan večje. Vodna oskrba Bele krajine pa je nezadostna, saj komaj dobra polovica naselij dobiva pitno vodo z vodovodom. Vode primerje za zajetje je v Beli krajini kljub kraškemu značaju površja dovolj, primanjkuje pa finančnih sredstev. Veča se tudi potreba po tehnološki vodi, katere največ porabi "Bezi" iz Metlike in "Iskra" iz Semiča. Ti dve podjetji sta pomagali tudi s finančnimi sredstvi, da bi se oskrba z vodo hitreje rešila. V okviru omejenih finančnih možnosti bi bila najboljša rešitev, da se do večjih naselij, ki imajo ugodnejši položaj glede na obstoječe vodovodno omrežje, zgradijo vodovodi, v ostala naselja pa se postavi sodobne in higienske cisterne.

Razvoj industrije je povzročil velike spremembe v demografski strukturi prebivalstva. Ker se industrija v Beli krajini nekje do l. 1965 ni močnejše razmahnila, se je nadaljeval trend izseljevanja iz Bele krajine. Posledice stoletnega izseljevanja, ki se je začelo konec 19. stoletja, so vidne tudi v zunanjem izgledu pokrajine. Odročni, hriboviti predeli, odkoder se je prebivalstvo najbolj izseljevalo dobivajo videz zanemarjenosti, saj ni ljudi, ki bi zemljo še obdelovali. Na območja Bele krajine, ki obsega 2,9% površine slovenskega ozemlja, je živele ob popisu 1971 le 1,48% od vsega prebivalstva Slovenije. Z industrializacijo se stopnjuje tudi selitvena dinamika prebivalstva, v Beli krajini so le naselja z industrijo področja koncentracije prebivalstva. Na začasnem delu v tujini je iz Bele krajine 1158 ljudi, kar predstavlja 5% od vseh prebivalcev. Nacionalna struktura je v veliki meri še zmeraj dediščina pisane preteklosti, razvoj industrije po drugi svetovni vojni pa je prinesel nove strukturne premike. Delež hrvaškega prebivalstva se je najbolj povečal, kar je posledica dejstva, da se boče prebivalstvo, ki dnevno migrira iz sosednje SR Hrvatske, v Beli krajini tudi trajno naseljuje.

Odras stihijskega prostorskega demografskega razvoja je visok delež demografsko absolutno ogroženih področij, ki zajema v Beli krajini nad četrtino poseljenega sveta. Področja najmočnejše prostorske koncentracije

in mobilnosti prebivalstva pa so v Beli krajini samo okoli Črnomlja, Metlike, Gradaca in Semiča. Zato je razumljivo, da se teži k namestitvi industrije v Starom trgu in na Vinici, da bi se tako zavrlo odseljevanje prebivalstva.

Sama struktura industrije v Beli krajini predstavlja poseben problem. Prevladuje nizko akumulativna industrija, poleg tega pa je problem kje zaposliti moško delovno silo. 1972 je bilo od vseh zaposlenih kar 46% žensk, v občini Metlika 56,5%, v občini Črnomelj pa 39,6%. Kmetijstvo pa je še zmeraj dejavnost, ki zaposluje največ Belokranjcev, sledi pa nju industrija. Povprečni čisti osebni dohodek zaposlenih v družbenem sektorju je bil l. 1971 za Slovenijo 1674 ND, v občini Črnomelj 1381 ND in v občini Metlika 1309 ND. S tako nizkimi dohodki sta bili belokranjski občini med zadnjimi v Sloveniji.

Indikator stopnje deagrarizacije so tudi gospodinjstva po izvoru dohodkov. L. 1961 je bil v obeh belokranjskih občinah največji delež kmečkih gospodinjstev, že l. 1971 pa je prevladal delež nelkmečkih gospodinjstev, ki v obeh občinah presegajo vrednost 50%. Razkrajanje klasične agrarne strukture po drugi svetovni vojni nam pokaže tudi delež kmečkoga prebivalstva, ki znaša danes okoli 38%, že l. 1961 pa je bilo 55% prebivalstva agrarnega.

Razvoj industrije v Beli krajini spremlja nova oblika migracije, to je vsakodneвно potovanje delovne sile iz vasi v mesta, pa tudi iz enega v drugo industrijsko središče. Z razvojem prometnih sredstev so se v izmenjavo delovne sile vključila tudi naselja, ki ne leže ob železnici. Visok delež kmečkoga prebivalstva je porok, da poklicno prestrukturiranje še ni zaključeno, zato se bo število dnevnih migrantov še povečalo.

Bela krajina je manj razvita regija v Sloveniji, ki gravitira k bolj razvitim regijam in centrom, obmejna lega pa daje še posebne karakteristike. Centralni kraji še niso dobro opremljeni s terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi, v primerjavi s celotno Slovenijo pa je nadpovprečen delež zaposlenih

v industriji in v kmetijstvu. V okviru negospodarskih dejavnosti ima poseben pomen šolstvo, soodvisnost med gospodarsko razvitostjo in stopajo razvitosti izobraževanja se najlepše pokaže pri mreži šol druge stopaje. Črnoemelj se z gimnazijo in poklicno šolo uvršča v prehodni tip dvostransko usmerjenega šolskega središča, Metlika pa s poklicno šolo v lokalni tip enostransko usmerjenega središča. Najbolj se čuti pomanjkanje tehničnih in njim ustreznih šol. V Sloveniji je 11 slušateljev visokih in višjih šol na 1000 prebivalcev, v Beli krajini pa le 5,5 slušateljev na 1000 prebivalcev.

Turizem kot najmlajša veja terciarnih dejavnosti v Beli krajini še ni zaživela v okviru možnosti, ki jih dajejo prirodne in etnografske privlačnosti. Problem predstavljajo prometne zveze, saj je cestna mreža razmeroma slabo razvejana. Možnosti za razvoj stacionarnega turizma imajo kraji ob Kolpi, posebno Vinica, ki ima vse pogoje, da postane turistično središče Bele krajine /lega ob topli in čisti Kolpi, ob asfaltni cesti, nastaja camp/. Privlačen je tudi vinogradniški predel, posebno ob trgatvi. Manjši zimski turistični center bi lahko postale tudi Črmošnjice, problem pa je izredno slaba prometna povezava.

Weekendi pomenijo nov element v pokrajinskem pejzažu Bele krajine. Po rezultatih popisa l. 1971 naj bi bilo v Beli krajini 141 weekendov. Vendar je število weekendov večje, ker niso upoštewane vse preurejene zidanice in weekendi, zgrajeni v zadnjih letih. Zato lahko sklepamo, da je danes v Beli krajini nad 200 weekendov, lastniki pa so največ iz Ljubljane, Novega mesta, nekaj jih je tudi iz Zagreba. Preseneča visok delež lastnikov iz Bele krajine. Glede lokacije weekendov se nam izdvojita dva področja - obkolpske in vinogradniško. Z gradnjo sekundarnih počitniških bivališč je kmečko prebivalstvo v Beli krajini dobilo novo funkcijo, funkcijo čuvaja estetske pokrajine, saj je le kulturna, negovana pokrajina atraktivna za turizem. S prodajo ponavadi neproduktivnega zemljišča, pomoči pri gradnji in eventualni prodaji poljedelskih pridelkov je dobilo možnost dodatnega zaslужka. Določiti bi bilo treba okoliše, kjer bi bila dovoljena gradnja weekendov, posebno to velja za weekendke ob Kolpi. Z gradnjo neposredno ob Kolpi lahko le ta postane za izletniške nedostopna.

Odrezanost Bele krajine od ostale Slovenije je pogojena z razmeroma težko prehodnimi Gorjanci in obronki Roga. Zato ni nič čudnega, da se je že v preteklosti Bela krajina tesneje povezovala s sosednjim hrvatskim prostorom, ki predstavlja nadaljevanje nizkega krasa. Kraški značaj površja prevladuje na obeh straneh Kolpe in v veliki meri usmerja agrarne izrabo zemljišča. Občini Ozalj in Duga Resa spadata med nerazvite občine v SR Hrvatski, občina Vrbovsko pa po zaslugi razvite lesne industrije med razvitejše občine. Teritoriji občin ob sami Kolpi pa so najbolj zaostali in agrarni predeli teh občin, kjer so še velike rezerve delovne sile.

Čeone dnevne migracije so eden izmed pokazateljev medsebojne povezanosti belokranjskih občin s sosednjimi hrvatskimi občinami. Za vsa večja industrijska podjetja v Beli krajini je značilno, da so med dnevnimi migranti tudi prebivalci sosednjih hrvatskih občin. Tudi v "Iskri" Semič, ki je med vsemi tovarnami v Beli krajini najbolj oddaljena od SR Hrvatske dela 8 ljudi iz občine Duga Resa. Zaradi specifične lege ima Metlika največ dnevnih migrantov iz SR Hrvatske, predvsem s teritorija ozaljske občine. Največ dnevnih migrantov iz SR Hrvatske ima "Beti" Metlika, saj prihaja na delo 39% dnevnih migrantov, predvsem iz ozaljske občine. V dnevno migracijo se je vključilo že 43 naselij teritorija SR Hrvatske, vendar razvoj še ni zaključen.

Tesna povezanost belokranjskih občin s sosednjimi hrvatskimi se kaže tudi na področju trgovine. Belokranjsko prebivalstvo pogosto kupuje v Karlovcu, največ kmetijske stroje in orodje, obleko, čevlje, gospodinjanske stroje in tekstil. Močan je tudi obraten tok, da prebivalstvo s teritorija SR Hrvatske kupuje v Metliki, v manjši meri pa tudi v Črncalju, ki je že bolj oddaljen. Na srednjih šolah v Beli krajini se vsako leto šola okoli 50 dijakov iz SR Hrvatske, največ iz občin Duga Resa in Ozalj. Najmočneje so zastopani v poldnevni srednjih šolah, katere v svojih občinah najbolj pogrešajo.

Mejana reka Kolpa ni nikoli razdvajala prebivalcev dveh narodov, saj jih že dolga stoletja veže enaka zgodovinska usoda, v zadnjih nekaj letih pa je dobilo sodelovanje tudi novo organizacijsko obliko v okviru Obkolpske

regije. Slapno načrtovanje je možno predvsem na področju turizma, prometa, šolstva, zdravstva, trgovine in v izmenjavi delovne sile.

LITERATURA IN VIRI

Literatura:

1. Kmetijski teden v Beli krajini /več avtorjev/, Ljubljana 1955
2. Plut Dušan: Belokranjsko vinogradništvo - proučitev prirodnih pogojev GO 1974-4 /27-33/
3. Miklavčič Jože: Premena belokranjskih steljaškov v gozdove Inštitut za gozino in lesno gospodarstvo Slovenije, Zbornik 4, Ljubljana 1965 /1-57/
4. Ras Zvonko: Metlika GO 1960; 1-2 /28-32/
5. Gams Ivan: Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije GO 1972-1
6. Gavazzi Girolamo: Agroekologija, Zagreb 1952
7. Tladčič Marjan: Vodna oskrba Bele krajine, Diplomsko delo 1973
8. Tončič Ludvik: Regionalnogeografski opis občine Metlika, Diplomsko delo 1973
9. Bešič Svetozar: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem Ljubljana 1950
10. Vrišer Igor: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v Sloveniji ER 1967-2
11. Klemenčič Vladimir: Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije IGU, Ljubljana 1970
12. Pašk Dušan: Najnovejše geografske spremembe v Beli krajini, Diplomsko delo 1973
13. Lojšk Jože: Izseljivanje iz Bele krajine, Diplomsko delo 1960
14. Moravec Marica: Izseljivanje iz Bele krajine v luči belokranjskega gospodarstva, GO 1960; 1-2 /22-26/
15. Klemenčič Vladimir: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, GZ XII 1971
16. Klemenčič Vladimir: Klasifikacija občin SRS po razmerja med deležem teritorija s funkcionalno in nefunkcionalno demografsko strukturo, Ljubljana 1972
17. Klemenčič Vladimir: Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, GV 1968 /19-50/

18. Vera Kokole - Vladimir Kokole: Urbanizacija podeželja v Sloveniji
GV 1969 /3-23/
19. Klemenčič Vladimir: Problem gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij, GV 1960
20. Klemenčič Vladimir: Geografski problemi i metode svakodnevnog putovanja radne sile od mesta stanovanja na rad i obratno, Zbornik VI kongresa geografov v Ljubljani 1961
21. RPP za območje SR Slovenije - Stanje v prostoru in razvojne težnje 1973
22. Vrišer Igor: Vplivna področja slovenskih mest RPP 1973-3
23. Kartografski prikaz nekaterih družbeno-geografskih raziskav regionalne strukture Slovenije IGU 1969 /več avtorjev/
24. Lofk Jaže: Mreža šol in šolske regije Slovenije IGU 1967
25. Crkvenčič Ivan: Struktura aktivnog stanovništva SR Hrvatske kao indikator njene gospodarske i društvene razvijenosti, Geog. glasnik 1971, broj 35
26. Kunaver Jelka: Poljanska dolina ob Kolpi, GV 1966
27. Mohorič Ivan: Zgodovina železnic na Slovenskem, Ljubljana 1968
28. Ivančič Marko: Razvoj gospodarstva na Dolenjskem, Dolenjski zbornik 1961
29. Gams Ivan: Problematika regionalizacije Dolenjske in Bele krajine GV 1959
30. Belec Borut: Razvoj vinogradniških površin v SR Sloveniji v zadnjih sedemdesetih letih, IGU 1972
31. Klemenčič Vladimir: Sezonska ali začasna zaposlitve prebivalstva Slovenije v inozemstvu v letu 1968 v luči socialnega, ekonomskega in regionalnega razvoja, IGU 1970
32. Vrišer Igor: Mala mesta v Sloveniji, Ljubljana 1969
33. Kokole Vladimir: Centralni kraji v SR Sloveniji, GZ XII 1971
34. Križan Branka: Geografija Semiča, Diplomsko delo 1973
35. Kokole Vladimir: Opredelitev gradbenih okolišev, Zelena publ. št. 18, Ljubljana 1969

1419 Aluvialna ravnica, ki nudi poljedelstvu najbolj ugodne pogoje, pa ima le majhen obseg ob sami Kolpi.

Ves ostali del Bele krajine pa pokrivajo mezozojske kremenine, kjer se je uveljavilo zakrascovanje, površje je izjedeno s številnimi vrtačami, kotanjami, posilkvami in suhimi dlinami ter je mestoma manj ali bolj kraško. V apatiških področjih se enklave dolomita, ki se bolj izrazite pojavljajo v obliki ozkega, večkrat prekrajnega venca na pobočjih nad Belokranjsko kotlino. Ker je na dolomitih manjša zakrasclost, je možnost izrabe zemlje ugodnejša, tvori se plast debelejšje prepereline. Zato so dolomita tla navadno obiljena, pokrita s pašniki in polji. Kredni apnenec se v Beli krajini najbolj razširjena kremenina. V glavnem je apnenec neskladovit, bolj kompakten, zakrasclost je večja. Le redko se pojavljajo vmes plasti ploščatega, nekoliko temnejšega apnenca, ki prav tako vsebuje radiaste in foraminifere. Apnenec je torej porozen, voda hitro odteče, zato se le počasi tvori plast prepereline, ki se največkrat nabira v dnu vrtače. Na takih tleh je prsti premalo za obdelavo, tu se v Beli krajini najbolj sklenjena področja gozda.

Rezultat najvišje, posebne stopaje preperevanja apnenca pa je boksit, ki nastopa v Beli krajini v majhnih količinah in je zato omejeno ekonomsko izkoriščanje. /Čkoli Hrgate/

Prst je v Beli krajini različna, a skladna z enakimi značilnostmi substratov in skladna z diferencami med nižinsko in višinsko klimo. Pokaže se nam jasno genetično zaporedje talnih tipov: ravninska, prehodni tipi /siva karbonatna, stvarjava karbonatna, rjava gozdna/, rjavordeča in degradirana rjavordeča prst. Namesto o rjavordeči prsti lahko v Beli krajini govorimo o kraški ilovici, ki v Belo krajino priše preko Rožnega dola in zavzema največji obseg v vinogradniških področjih črnomaljske občine. Podrobnejša klasifikacija prsti nam da 12 talnih tipov, med katerimi zavzemajo največje areale rjava tla na apnenca /obskoki Roga in Gorjancev/, izprana tla na apnenca, osrednji del nižje kotline pa pokrivajo podzolasto rjava in rdečerrjava tla. Za kmetijsko izrabo je pomembna debelina prsti,

36. Razvojni program občine Črnomelj za razdobje 1971 - 1975, Črnomelj 1973
37. Urbanistični program občine Metlika 1966
38. Urbanistični program občine Črnomelj 1967
39. Medved Jakob; Spremembe v izrabi zemljišča in preseljanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih, GV 1970
40. Ančič Bojan; Bela krajina - Seminaraska naloga 1973
41. Friganović Mladen; Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske, GG 1970, broj 32
42. Črivenčič Ivan; Tipovi občina SR Hrvatske, GG 1966, broj 28
43. Žuljič Stanko; Stanovništvo NR Hrvatske godine 1961 GG 1961, broj 23

Viri

- Rezultati popisov prebivalstva od 1869 do 1. 1971
Statistični podatki po občinah SR Slovenije 1972
Statistični podatki po občinah SR Slovenije 1973
Krajevni leksikon Slovenije II, Ljubljana 1967
Podatki statističnih oddelkov občin Metlike in Črnomlja
Podatki geodetske uprave Črnomelj
Podatki gimnazije Črnomelj
Podatki industrijskih podjetij "Beti" Metlika in "Iskra" Semič
Statistični godišnjak Jugoslavije 1973
Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971
Agroklimatski atlas SFR Jugoslavije
Statistični letopis Slovenije 1972
Dolenjski list 1972 - junij 1974

Rast števila prebivalcev in števila hiš po katastrskih občinah v Beli krajini
v razdobju od l. 1868 - 1971

Občina Metlika

<u>Katastrska občina</u>	<u>površina v ha</u>					<u>registrska številka</u>					
<u>Dojanja vas</u>	459					1508					
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1939</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
Preb.	445	425	387	335	372	301	268	257	245	211	199
Hiše	70	77	88	69	85	78	62	59	55	52	
<u>Božakovo</u>	464 ha reg. št. 1512										
P	453	454	348	298	343	310	315	308	276	266	251
H	68	64	72	71	70	61	50	51	45	50	
<u>Bušinja vas</u>	723 ha reg. št. 1505										
P	677	694	636	624	679	627	546	555	490	558	453
H	113	114	126	128	134	125	110	114	107	109	
<u>Dobravice</u>	638 ha reg. št. 1517										
P	246	242	229	223	225	212	197	206	204	202	184
H	38	39	43	44	41	38	40	40	41	-	
<u>Dole</u>	638 ha reg. št. 1502/1										
P	472	472	418	425	433	397	358	374	282	251	231
H	76	79	81	99	82	81	72	75	71	-	
<u>Dražiči</u>	841 ha reg. št. 1511										
P	632	655	598	525	521	506	467	470	393	410	394
H	100	112	122	120	113	95	99	93	92	89	

Grabrovec 361 ha reg. št. 1507

	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1943</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	304	258	214	207	194	194	211	220	234	160	149
H	57	44	55	52	57	45	42	48	41	42	

Gradac 765 ha reg. št. 1518

P	596	488	428	411	436	482	467	566	507	536	505
H	80	85	84	87	90	101	80	89	106	105	

Ihrast pri Juopru 464 ha reg. št. 1504

P	445	478	456	445	457	388	354	348	308	280	263
H	80	84	91	100	95	91	79	71	73	75	

Krasinec 487 ha reg. št. 1543

P	302	323	301	293	279	275	282	272	210	215	214
H	47	48	50	49	54	53	48	46	47	47	

Lokvica 643 ha reg. št. 1506

P	512	507	500	489	462	441	420	406	339	302	290
H	100	98	111	111	108	92	87	85	79	76	

Metlika 1301 ha reg. št. 1515

P	1331	1438	1487	1422	1411	1443	1541	1470	1638	2168	2420
H	236	244	254	264	271	289	280	261	295	-	

Podzemelj 734 ha reg. št. 1519

P	454	463	492	458	440	478	433	445	415	378	350
H	74	-	95	96	88	81	86	87	88	89	

Primožek 489 ha reg. št. 1516

	<u>1960</u>	<u>1960</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	359	361	372	361	357	378	311	314	299	257	253
H	58	63	55	57	57	60	61	62	58	56	

Radovica 429 ha reg. št. 1509

P	429	445	448	450	462	395	363	369	229	303	267
H	84	80	94	104	100	91	83	84	79	81	

Radoviči 112 ha reg. št. 1513

P	133	141	158	130	148	134	131	123	109	119	103
H	27	31	33	29	26	24	24	25	25	25	

Rosalnica 377 ha reg. št. 1514

P	514	503	441	387	443	475	375	406	390	423	418
H	75	72	78	76	80	79	69	74	85	64	

Selaliče 335 ha reg. št. 1503

P	181	178	196	167	171	152	92	85	60	51	44
H	40	39	43	41	38	31	20	19	18	17	

Slavna vas 429 ha reg. št. 1510

P	292	296	262	225	216	230	221	196	181	170	152
H	49	46	49	49	43	47	41	41	38	40	

Občina Črnomelj

Črnomelj 652 ha reg. št. 1535

P	1071	1055	1086	1136	978	1403	1694	1920	2323	2972	3214
H	177	185	186	187	241	245	254	256	390	434	

<u>Loka</u>	1254 ha reg. št. 1541										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	595	633	664	606	576	760	793	911	987	1006	1024
H	104	108	121	124	128	124	143	159	197	215	

<u>Adlešiči</u>	1841 ha reg. št. 1552										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	750	755	725	705	714	718	723	720	717	698	667
H	116	107	112	119	119	117	119	121	134	124	

<u>Belcaj</u>	745 ha reg. št. 1545										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	272	300	298	297	273	306	310	277	273	258	250
H	51	56	61	53	56	50	55	53	55	56	

<u>Belčji vrh</u>	954 ha reg. št. 1551										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	479	442	377	388	378	334	323	335	298	252	261
H	77	82	87	87	88	73	68	67	67	65	

<u>Blatnik</u>	733 ha reg. št. 1530										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	224	263	250	253	263	179	21	17	21	26	34
H	40	44	48	50	52	40	25	4	6	7	

<u>Bojanci</u>	407 ha reg. št. 1553										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	273	231	264	220	203	161	139	147	110	111	105
H	52	64	53	45	47	34	33	34	34	32	

<u>Brezje pri Vinjem vrhu</u>	463 ha reg. št. 1528										
	1950	1955	1960	1965	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
P	222	239	202	186	173	175	170	163	158	140	149
H	40	36	36	38	38	30	31	31	31	31	

<u>Dukova gora</u>	1515 ha reg. št. 1537										
--------------------	-----------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

6.6.1977

Butoraj 837 ha reg. št. 1547

	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	260	245	250	228	215	222	229	219	210	216	218
H	44	43	45	47	47	42	44	43	46	45	

Črelnjevac 850 ha reg. št. 1525

P	487	482	474	430	381	357	351	356	302	305	293
H	76	75	84	92	86	77	79	77	71	72	

Črnašnica 1629 ha reg. št. 1521

P	264	296	251	263	200	246	202	259	245	226	237
H	47	47	49	55	59	60	34	40	40	45	

Danežj 521 ha reg. št. 1561

P	206	202	196	163	157	151	137	133	111	104	91
H	32	34	35	36	33	22	27	27	27	26	

Dobliže 645 ha reg. št. 1540

P	496	479	461	415	375	502	505	656	612	624	659
H	102	101	104	107	106	92	102	109	148	122	

Dolenja podgora 906 ha reg. št. 1533

P	324	314	355	285	195	180	157	160	141	137	123
H	65	62	65	69	67	36	36	37	35	32	

Dragušj 1501 ha reg. št. 1550

P	821	842	829	759	679	698	636	693	665	628	609
H	69	72	71	67	60	63	65	65	64	64	

Gradac 264 ha reg. št. 1518

P	142	148	136	125	130	152	140	144	112	112	110
H	62	28	28	31	31	31	25	25	-	26	

<u>Griblje</u>		692 ha reg. št. 1544									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	476	502	478	463	441	499	498	521	445	431	425
H	71	84	95	95	102	85	86	94	-	102	

<u>Hrast pri Vinici</u>		870 ha reg. št. 1554									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	304	370	332	318	291	293	289	273	264	269	257
H	67	66	69	72	77	55	64	63	58	57	

<u>Kot</u>		327 ha reg. št. 1529									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	399	449	417	364	365	399	405	458	434	337	425
H	101	105	108	117	122	113	108	118	106	125	

<u>Krasinec</u>		558 ha reg. št. 1543									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	174	144	141	146	143	156	126	128	114	109	100
H	30	31	39	36	34	37	27	26	28	27	

Loka 1254 ha reg. št. 1541

<u>Marivdol</u>		964 ha reg. št. 1565									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	413	369	424	330	300	331	313	324	288	239	224
H	39	45	77	65	60	63	60	60	60	57	

<u>Marvlen</u>		1728 ha reg. št. 1539									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	610	612	563	629	465	407	234	311	336	327	306
H	133	132	135	147	138	88	65	72	78	70	

<u>Nova Liza</u>		524 ha reg. št. 1555									
	<u>1968</u>	<u>1980</u>	<u>1990</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	314	196	267	248	248	225	244	252	226	212	225
H	53	53	53	56	54	43	41	42	43	40	

<u>Petrova vas</u>		1115 ha reg. št. 1534									
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	521	534	513	431	383	456	305	393	354	345	324
H	111	103	101	97	102	77	73	80	83	80	
<u>Flinča</u>		1465 ha reg. št. 1532									
P	210	228	219	174	178	207	50	37	39	44	11
H	39	44	44	46	45	42	14	7	8	8	
<u>Preloha</u>		1699 ha reg. št. 1554									
P	874	896	852	792	699	670	617	618	555	500	491
H	123	139	139	139	127	129	121	120	120	114	
<u>Prbišja</u>		2056 ha reg. št. 1522									
P	435	449	526	365	333	437	250	366	342	318	200
H	88	86	92	48	90	70	77	77	79	78	
<u>Radenci</u>		1020 ha reg. št. 1559									
P	332	256	354	314	229	246	247	246	153	162	143
H	73	69	88	78	69	45	48	44	41	40	
<u>Senič</u>		856 ha reg. št. 1527									
P	933	993	956	925	923	1013	771	861	974	1138	1214
H	298	307	329	353	351	353	191	209	221	152	
<u>Stoji vrh</u>		2036 ha reg. št. 1560									
P	819	798	733	623	523	428	351	366	358	343	320
H	138	134	148	146	140	96	84	82	82	77	
<u>Sodevci</u>		351 ha reg. št. 1558									
P	141	142	128	142	115	92	86	90	80	82	84
H	30	29	35	27	28	19	20	21	20	20	

<u>Sednji vrh</u>		475 ha reg. št. 1524									
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	245	244	224	199	196	220	183	179	138	126	121
H	38	45	48	47	49	45	34	33	31	32	

<u>Stara Lipa</u>		758 ha reg. št. 1556									
P	378	355	306	278	249	228	226	232	211	198	200
H	62	62	60	59	54	48	46	43	46	47	

<u>Stari trg ob Kolpi</u>		1787 ha reg. št. 1557									
P	509	625	617	518	482	373	328	346	279	271	238
H	123	127	129	125	123	105	78	79	78	66	

<u>Štale</u>		1557 ha reg. št. 1520									
P	112	107	105	106	123	111	*	6	9	5	10
H	18	19	18	18	19	17	-	2	1	1	

<u>Štekljevec</u>		1202 ha reg. št. 1523									
P	706	800	751	645	620	611	578	536	512	518	487
H	127	124	130	142	141	131	116	115	105	109	

<u>Talčji vrh</u>		1360 ha reg. št. 1536									
P	918	914	844	727	684	731	585	725	664	678	671
H	180	190	200	174	173	153	147	135	144	150	

<u>Tenča gora</u>		1430 ha reg. št. 1549									
P	604	509	646	416	368	407	393	394	368	356	348
H	85	81	90	83	82	74	74	74	69	78	

<u>Triluje</u>		916 ha reg. št. 1546									
P	301	316	322	291	253	287	256	291	295	284	283
H	59	58	63	56	97	56	59	62	62	59	

<u>Učakovci</u>	1094 ha reg. št. 1552										
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	587	625	552	459	425	339	309	421	408	374	376
H	83	93	126	94	95	77	75	79	83	91	

<u>Vinica</u>	1298 ha reg. št. 1553										
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	638	800	736	704	721	683	614	690	603	584	569
H	117	128	124	131	139	129	130	136	137	134	

<u>Vinji vrh</u>	1081 ha reg. št. 1526										
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	358	343	324	292	251	318	251	297	267	249	299
H	51	50	51	54	55	55	57	56	56	56	

<u>Zastava</u>	744 ha reg. št. 1542										
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	179	178	160	129	122	143	121	127	114	114	100
H	26	26	30	29	26	25	25	26	23	24	

<u>Žuniči</u>	175 ha reg. št. 1565										
	<u>1868</u>	<u>1880</u>	<u>1890</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>	<u>1931</u>	<u>1948</u>	<u>1953</u>	<u>1961</u>	<u>1968</u>	<u>1971</u>
P	123	116	129	119	103	105	89	95	94	84	78
H	20	27	20	20	23	16	19	20	18	18	

ki je v Beli krajini zelo neenakomerna. Posebno je problematična debelina prsti na obodu vrtač, kjer se zaradi obdelovanja pojavi erozija prsti, ki še zmanjša debelino prsti. To je eden izmed številnih vzrokov, da se delež obdelovalnih površin zmanjšuje. Problem predstavlja erozija prsti v vinogradih. Ob večjem nalivu odnaša voda po strminah prst, predvsem njen zgornji, humozni del. Ugotovili so, da je odnašanje na leto na vsak m² do pol kg v podnožje vinograda. V Beli krajini je zaradi posuškanja spna, slabšega zloga prsti, večkrat nepravilne obdelave precej izpranih žarišč in to največ prav v vinogradih. Prirodni pokrov je skrčen, področje je strmo in voda ima lahko delo. Terasasti način obdelovanja v vinogradih /okoli Drašič, Lokvice/ pa zmanjša erozijo na najmanjšo možno stopnjo, obenem pa omogoča strojno obdelavo. Nov način obdelovanja pa zahteva velike stroške, in večina kmetov takih investicij ni zmožna sama kriti.

2.2. POGLAVITNE KLIMATSKE KARAKTERISTIKE

Vsekakor so podnebne razmere za kmetijsko izrabo zemljišča eden izmed dominantnih naravnih faktorjev, ki omejujejo razširjenost posameznih kulturnih rastlin. Bela krajina predstavlja po L. Gamsa prehodno klimatsko področje med klimo Osrednje Slovenije in subpanonskim podnebjem. Meja poteka po zahodnem robu Bele krajine, tako da leži večina obravnavanega področja v subpanonskem podnebju. Manjši del na zahodnem višjem obrobju pa sega v klimatsko provinco vzhodne Osrednje Slovenije z vlažnostnim suficitom 300 - 600 mm, julija in avgusta pa se že javlja deficit. /5;6/ V subpanonskem podnebju se javlja vlažnostni deficit med majem in avgustom od 20 - 60 mm.

Tabela 1: Srednje mesečne temperature in padavine za Črnomelj

J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
-1,0	1,4	5,5	10,6	14,9	19,0	20,7	19,9	16,0	10,3	5,4	1,3
82	80	75	81	114	121	93	91	130	138	123	98

Pri oceni privedno-geografskega potenciala Bele krajine nas še posebno zanimajo klimatski podatki, ki so pomembni za uspevanje kulturnih

Dnevni migracija delovne sile 1961 in 1971 po katastrskih občinah

Občina Črnomelj	Prebivalcev	Zaposleni		Prebivalcev	Zaposleni		Na delu v tujini
	1	Službaj	Delajo izven naselja	4	Službaj	Delajo izven naselja	
Adlešiči	717	69	33	667	66	73	49
Belenj	273	20	11	250	32	32	11
Belčji vrh	298	21	14	261	23	23	20
Blatnik	27	10	1	34	9	8	2
Bojanci	110	2	0	105	15	15	3
Brezje	173	20	7	149	30	21	11
Butoraj	210	40	30	218	46	46	14
Črešnjevca	302	12	1	293	47	46	13
Črmošnjice	245	81	24	237	55	25	10
Damelj	111	5	4	91	4	4	9
Dobliče	812	252	87	859	256	137	34
D. Podgora	141	1	1	123	6	5	4
Dražgataš	665	91	57	609	94	77	43
Golek	319	27	22	297	50	50	21
Gradac /del/	112	23	17	110	28	23	3
Griblje	445	23	7	425	32	25	29
Hrust	239	19	13	257	18	18	13
Kot	434	99	79	425	147	135	18
Krasince /del/	114	10	7	100	13	13	1
Loka /del/	195	43	28	233	61	60	4
Marindol	208	24	15	224	17	17	22
Maverken	336	53	42	306	64	64	10
Nova Lipa	186	9	6	225	18	16	48
Petrova vas	354	50	46	324	69	69	8
Planina	55	35	3	11	5	2	0
Prekopa	555	25	7	491	21	18	52
Pribišje	342	64	49	290	56	52	19
Radenci	163	7	1	143	9	9	15

	1	2	3	4	5	6	7
Seriž	1046	269	170	1214	453	253	31
Sinji vrh	353	13	3	320	13	12	33
Sodevci	50	3	2	34	4	4	5
Sodji vrh	133	9	6	121	14	12	4
Stara Lipa	243	21	14	200	22	22	16
Stari trg	299	39	12	233	24	16	24
Šnle	9	3	1	10	2	2	0
Štrkijevac	512	36	21	437	76	71	13
Talčki vrh	303	135	120	771	169	159	23
Tanča gora	363	49	34	343	59	53	13
Trilučje	295	39	23	233	63	62	13
Učakovci	403	25	19	376	24	22	55
Vinica	612	36	29	509	66	43	43
Vinji vrh	349	33	16	299	35	31	2
Zastava	114	11	10	100	21	21	1
Žunići	94	6	3	70	9	9	3
Mesto Črnomelj							
Črnomelj	2323	930	65	3744	1453	334	34
Loka /del/	232	70	61	251	70	70	13
Občina Črnomelj slapaj:	16933	3132	1351	17133	3947	2391	339
Občina Metlika							
Dojanja vas	245	3	3	199	17	17	19
Božinkovo	276	35	15	251	43	40	15
Dulčina vas	430	73	25	453	101	93	21
Dobravice	204	26	20	134	33	32	44
Dole	277	23	6	231	35	23	9
Dražiči	413	29	13	394	61	53	35
Grabrovec	135	11	7	149	27	27	5
Gradac /del/	507	143	73	595	132	137	10
Hrast	303	39	10	233	57	42	11
Krasinec /del/	216	3	1	214	17	17	1

	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>
Lošvica	344	43	31	230	63	62	13
Metlika	1638	535	37	2420	949	106	32
Podzemelj	413	46	14	350	63	59	16
Primožak	239	18	6	253	25	24	3
Radovica	329	25	12	267	37	35	18
Rosahnice	330	65	53	418	111	106	6
Radoviči	109	22	20	103	16	18	3
Sekaliči /del/	60	1	0	44	14	14	0
Slanna vas	181	9	7	152	30	29	6
Občina Metlika	6881	1151	354	7108	1858	933	269

Kmečko prebivalstvo leta 1971 po k. o.

	Skupaj		Aktivno			Vzdrževano	Tipi gospodinjstev 1971 po k. o.		
	Sto- vilo	% od skupnega	Skupaj	Moški	Zenske		Kmeč- ka	Meša- na	Ne- kmeč- ka
Občina Črnomelj	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Adlešiči	397	59	262	123	159	115	31	84	23
Bedenj	148	59	104	43	61	44	13	29	10
Belčji vrh	173	66	106	69	37	67	41	13	10
Blatnik	11	32	6	4	2	5	2	3	4
Bojanci	67	64	47	18	29	20	6	18	3
Brezje	77	65	38	26	12	59	7	22	6
Butoraj	78	36	48	20	28	29	7	21	24
Črnašjevec	213	73	112	73	39	101	28	33	10
Črmošnjice	22	9	8	7	1	14	4	4	54
Damelj	74	81	35	28	7	39	17	5	4
Dobliče	118	14	95	36	59	23	16	46	141
D. Podgora	97	79	65	35	30	32	22	7	6
Draguš	236	47	220	93	127	66	46	63	51
Golek	168	57	112	45	67	66	18	37	11
Gradac /del/	44	40	30	11	19	14	4	9	12
Gričlje	345	81	142	100	42	203	50	29	11
Hrast	210	82	128	48	80	82	35	20	5
Kot	70	16	44	25	19	26	10	24	100
Krasinec /del/	62	62	34	35	9	28	9	14	4
Loka /del/	78	33	37	22	15	41	6	14	36
Marindol	168	75	133	59	64	45	23	23	9
Maverlen	118	38	69	30	39	39	12	25	27
Nova Lipa	185	82	116	62	54	69	18	20	1
Petrova vas	116	36	66	29	57	30	6	49	22
Planina	1	9	1	1	0	0	0	1	4
Preloka	378	77	248	144	104	130	53	44	18

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Približe	107	38	50	29	21	57	13	25	40	
Radenci	110	77	80	34	46	30	21	12	6	
Senič	235	19	138	88	50	97	13	85	264	
Sinji vrh	253	82	160	86	74	103	38	25	5	
Sodevci	59	73	34	16	18	25	10	6	3	
Sodji vrh	93	74	43	30	13	50	17	13	0	
Stara Lipa	149	77	111	46	65	38	27	16	8	
Stari trg	121	51	95	35	60	26	19	31	16	
Štale	0	0	0	0	0	0	0	0	2	
Štrekljevec	324	66	178	101	77	146	43	51	25	
Talčji vrh	200	26	132	54	78	68	21	65	100	
Tanča gora	189	54	125	49	76	64	22	39	18	
Tribuče	98	35	67	27	40	31	3	30	26	
Užakovci	284	75	184	91	93	100	42	24	15	
Vinica	275	48	157	98	59	118	46	38	72	
Vinji vrh	121	40	50	34	16	71	13	29	44	
Zastava	53	53	31	17	14	22	5	15	4	
Žuniči	53	68	30	17	13	23	6	10	1	
<u>Mesto Črnomelj</u>										
Črnomelj	248	7	151	75	76	97	32	81	1058	
Loka /del/	47	19	36	20	16	11	7	16	50	
Občina Črnomelj skupaj:	6720	39	4152	2102	2050	2568	997	1264	2359	
							%	19,8	28,0	52,2
<u>Občina Metlika</u>										
Bojanja vas	153	76	110	52	58	33	28	19	7	
Božakovo	153	60	98	54	44	55	9	40	4	
Bušinja vas	206	45	124	60	64	82	24	55	31	
Dobravice	87	47	31	28	3	56	9	17	15	
Dole	124	54	48	37	11	79	17	24	24	
Dražiči	251	66	151	72	79	110	32	43	13	

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Grahovec	94	63	63	23	40	31	10	27	5	
Gradac /del/	68	13	44	15	29	24	10	27	105	
Hrast	88	33	51	33	18	37	14	24	42	
Krasinec / del/	154	72	100	49	51	54	23	18	9	
Lokvica	129	44	65	43	22	64	16	35	28	
Metlika	247	10	116	88	28	131	34	66	653	
Podzemelj	186	53	87	64	23	99	23	34	31	
Prizostek	177	70	88	52	36	89	25	37	4	
Radovica	149	70	81	41	40	68	33	23	25	
Rosahnice	139	33	78	54	24	61	10	36	59	
Radoviči	54	51	34	13	21	19	3	16	7	
Sekuliči /del/	9	20	8	3	5	1	4	4	10	
Slarna vas	107	70	41	24	17	43	14	22	4	
Občina Metlika skupaj:	2551	36	1415	789	626	1146	343	547	1071	
							%	17,5	27,9	54,6

rastlin. Razširjenost vinske trte nam bo eden izmed indikatorjev klimatskih razmer. Najboljša vina pridelujejo v področjih, kjer se giblje srednja letna temperatura med 10 - 11C, ugodna pa je še srednja letna temperatura med 9 - 10C. Vinomer /10,6C/ in Črnomelj /10,3C/ tista torej zelo ugodne vrednosti. Bela krajina se uvršča med temperaturno najugodnejša vinogradniška področja v Sloveniji. /Jerazalem - 10,1C/.

Kljub temu, da leži Vinomer višje kot Črnomelj, ima višje temperature, uveljavlja se torej temperaturna inverzija. Zato je razumljivo, da leži večina belokranjskih vinogradov v termalnem /toplotnem/ pasu, ki se začne v Beli krajini že 15 m nad dnem kotlin. Toplotni pas sega do 200/300/ m relativne višine. Obenem je to pas, kjer se redkeje pojavlja slana, najkritičnejši mesec pa je maj, predvsem tako imenovani "ledení mo-že" med 11. in 15.majem. Prav zato leži okoli 80 % belokranjskih vinogradov v nadmorski višini med 200 in 360 m.

Vsota aktivnih temperatur nad 3000C, ki se pojavlja v Beli krajini /1971-3361C/ omogoča uspevanje sadnega drevja in vinske trte, seveda pa tudi drugih kulturnih rastlin, ki so značilne za Slovenijo izven Primorske. Večje vrednosti ima v Sloveniji le Primorska, približno iste pa Krška kotlina, Bizeljsko, zahodni del Slovenskih goric in Prekmurje, v osrednji Sloveniji pa je vrednost okoli 2500C. Zato ima sadno drevje v nižinskem področju za rast 249 primerno toplih dni ali 8 mesecev, v višinskem področju pa 221 dni ali 7 mesecev.

Pri oceni naravno-geografskega potenciala Bele krajine se lahko poslužimo tudi meteoroloških ekvivalentov. Za pšenico, s katero je posejan precejšen delež obdelanih površin, znaša ekvivalent suše 40 mm, ekvivalent prekomerne moče pa 116 mm pred sklavitvijo. Za Belo krajino, kjer skladi pšenica okoli 20.maja je ta vrednost navadno med obema skrajnima vrednostima /1955 - 109 mm padavin/, kar omogoča normalen pridelok. Za koruzo je ekvivalent padavinske optimalnosti cca 80 mm. /6:/ Ekvivalent prekomernosti po standardih ni postavljen. Številni podatki so pokazali, da tudi v letih z visokimi pozitivnimi anomalijami letine niso bile ogrožene.

Kljub tem podatkom pa je letna množina padavin razmeroma visoka, saj se giblje med 1200 in 1300 mm. /Črnomelj - 1216 mm/. Za vsa kulture, ki uspevajo v Beli krajini je taka množina moče ugodna, prevelika pa je za potrebe vinske trte. Posebno je neugodna moča v septembru in oktobru, ko je grozdje v zadnji fazi zorenja. Tako se ob trgatvi večkrat dogaja, da precej grozdja zgutje, ali pa ga morajo potrgati pred dokončnim zorenjem, ki je ponavadi med 5. in 10. oktobrom. Za kmeto je še posebno huda nadloga toča, ki kar pogosto "obitšče" Belo krajino, predvsem v poletnih mesecih. Sreča v nesreči je v tem, da ne zajame večjih površin.

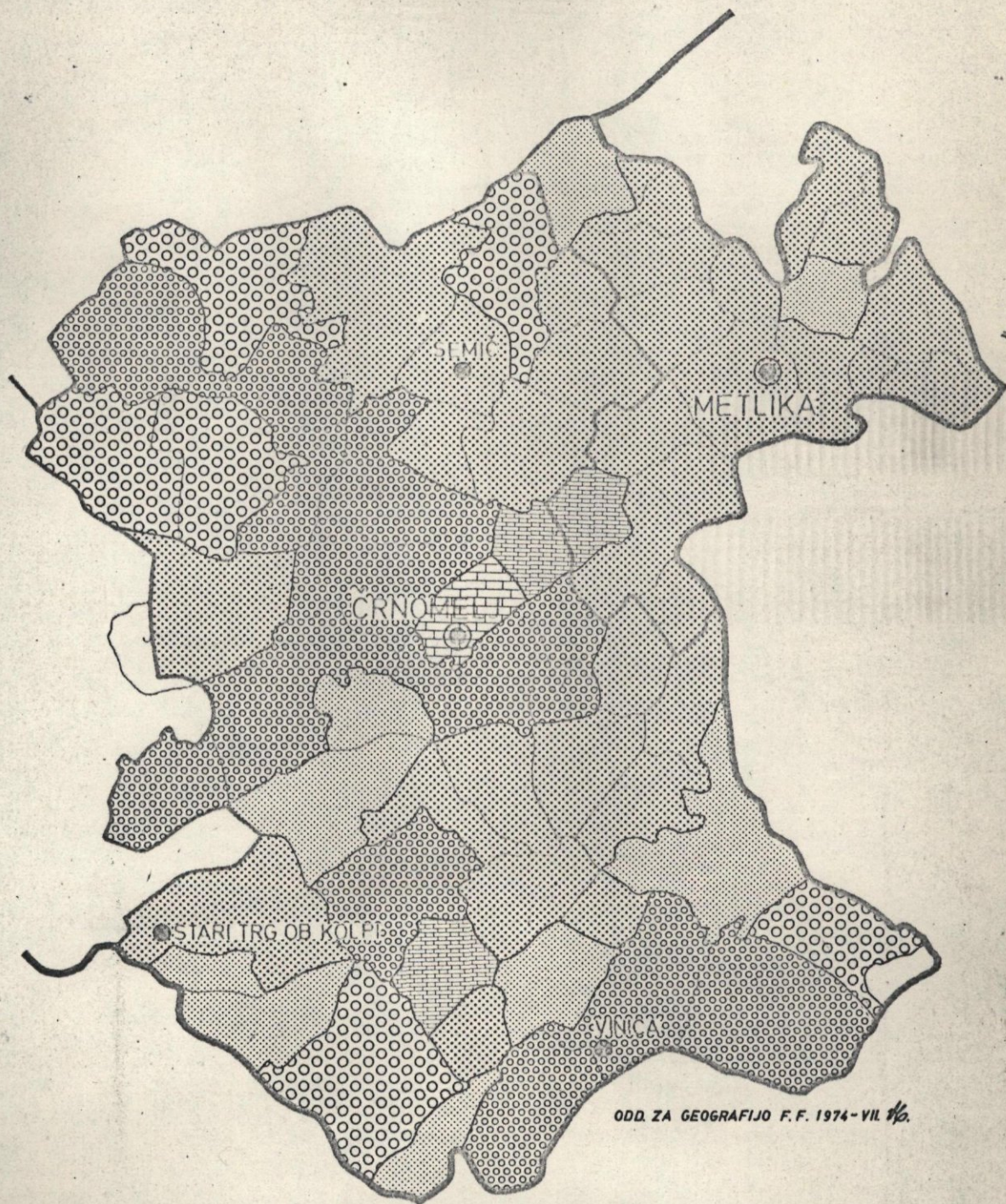
Prirodna vegetacija, rastlinske združbe nam nakazujejo ekološke pogoje. Glede gozdnih fitocenoz je treba opozoriti, da se v bolj hribovitem, odročnem obrobju ravnine še kolikor toliko ohranile svoje prvotne strukture, na ravnini pa se je zaradi gospodarskega poseganja spremenile, v taki meri, da je marsikje ni več mogoče dognati. Največji areal v Beli krajini zavzema združba "gozd gradna in belega gabra", ki pokriva valovito dno Belokranjske kotline in sega tudi na pobočja. Na rendzinah, ki so na nadmorski višini nad 600 m, je v največji meri ohranjena prirodna vegetacija. Med drevesnih vrst sta tu zastopana bukev in jelka, najvišje pa bukev in smreka.

Steljniška vegetacija daje Beli krajini specifično podobo in je posledica ekstenzivnega gospodarjenja. Če se preneha kositi, pasti in steljariti na steljniaku, je mogoče opaziti njegov razvoj k prvotni gozdni obliki, kar danes v Beli krajini prevladuje. /3/ Poizkus, da bi steljniako, ki predstavljajo slabo produktiven svet, spremenili v obdelano zemljišče, niso prinesli zaželjenih rezultatov. Izdelan projekt je bil tehnično izvedljiv, izvajanje pa je ustavilo pomanjkanje finančnih sredstev. Zasten del steljniakov pa je na globokih tleh, ki bi jih z melioracijo lahko spremenili v dobra kmetijska tla. To je v manjšem obsegu uspelo Kmetijski zadrugi Črnomelj, kjer so na steljniških površinah nastali nasadi hmelja.

2.3. HIDROGRAFSKE RAZMERE IN OSKRBA Z VODO

Kljub prevladujočemu kraškemu ozemlju v Beli krajini je le ta na boljšem glede različnih vodnih virov, ker ima močno površinsko reko Kolpo in

SMERI SPREMINJANJA IZRABE ZEMLJIŠČA V BELI KRAJINI OD L. 1954-1967

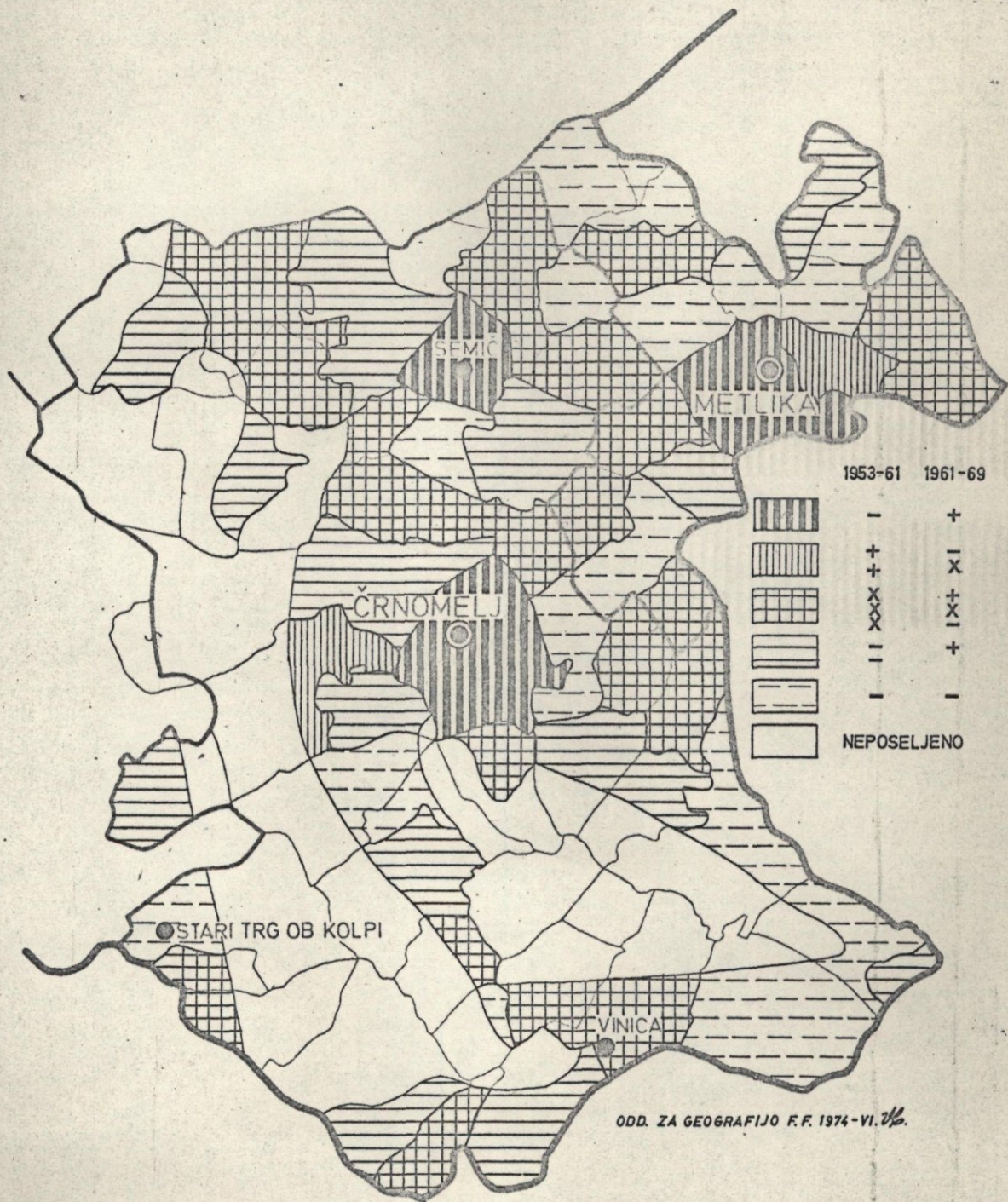
ODD. ZA GEOGRAFIJO F. F. 1974-VII. 1/6.

	NAD 75 SPREMENB IZRABE ZEMLJIŠČA V KORIST OGOZDOVANJA		NAD 75 SPREMENB IZRABE ZEMLJIŠČA V KORIST OZELENJEVANJA
	NAD 50 SPREMENB IZRABE ZEMLJIŠČA V KORIST OGOZDOVANJA		NAD 50 SPREMENB IZRABE ZEMLJIŠČA V KORIST OZELENJEVANJA

	NAD 50 SPREMENB IZRABE ZEMLJIŠČA V KORIST URBANIZACIJE

 URBANIZACIJA RAHLO PREVLAĐUJE NAD
DRUGIMI SMERMI V IZRABI ZEMLJIŠČA

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA PO K.O. MED LETI 1953-61 IN 1961-69

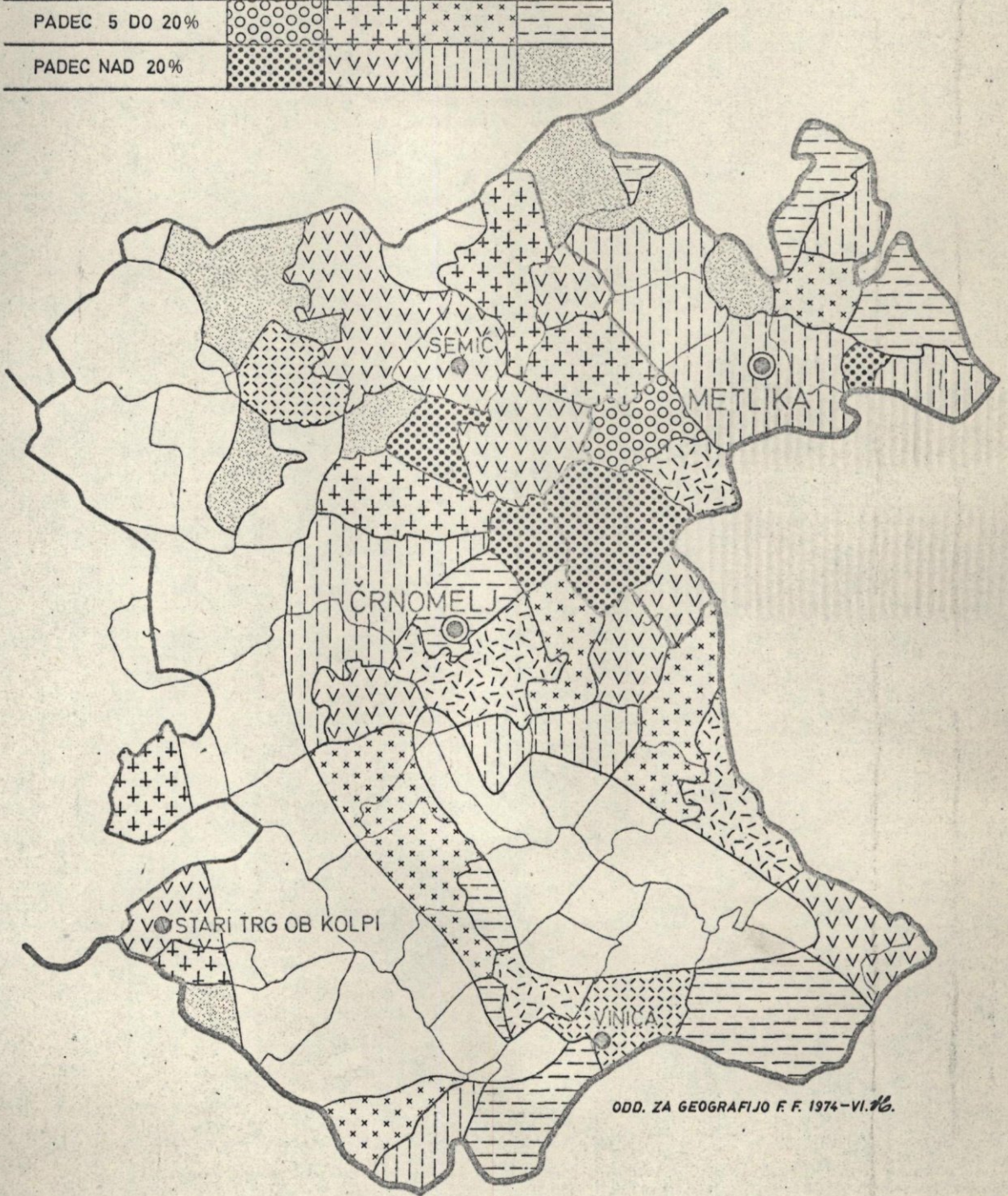

ODD. ZA GEOGRAFIJO F.F. 1974-VI. 7/6.

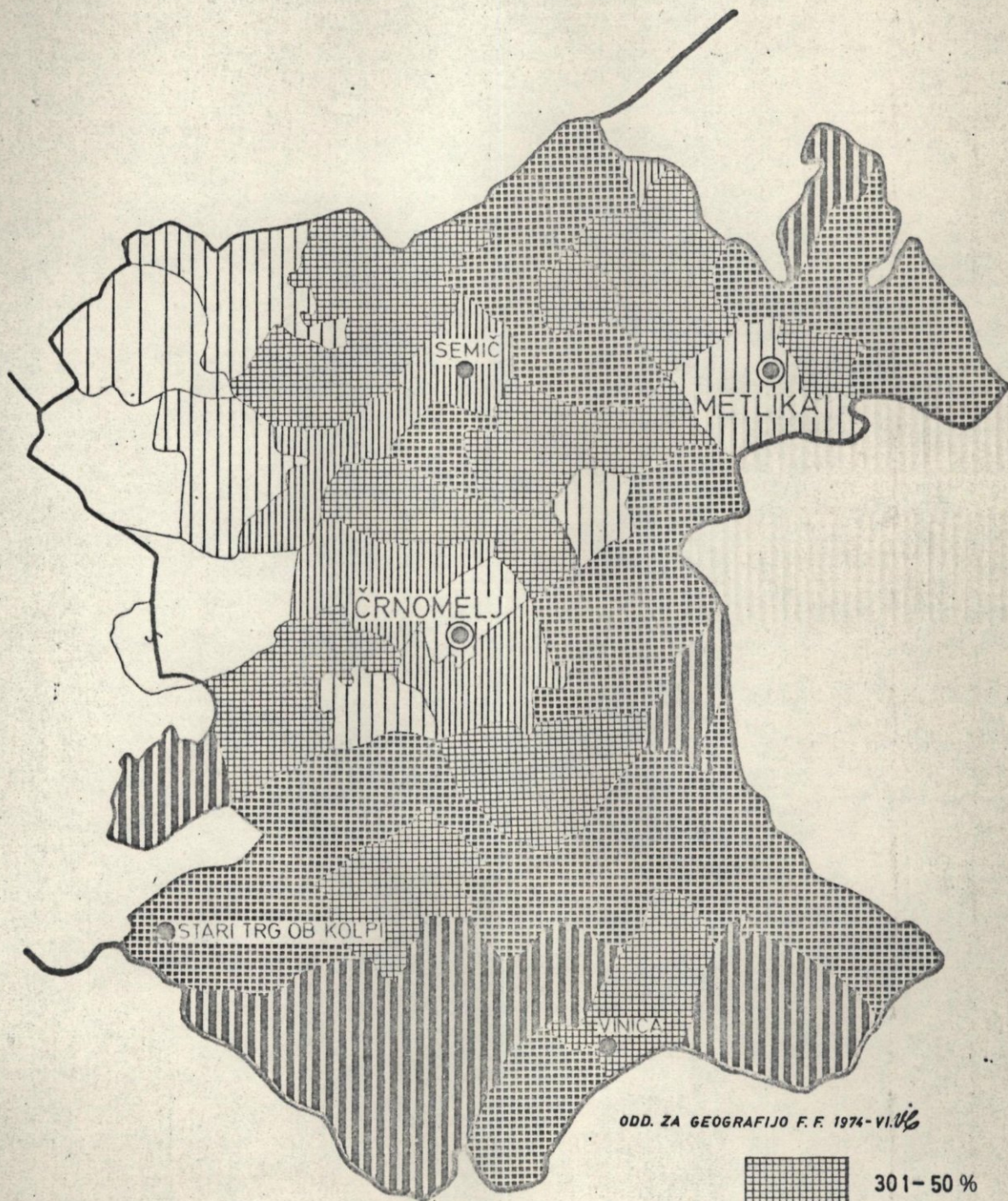
+ PORAST ZA VEČ KOT 5%   X STAGNACIJA OD +5 DO -5%   - PADEC ZA VEČ KOT -5%

GIBANJE ŠTEVILA KMEČKEGA PREBIVALSTVA PO K.O. V OBDOBJU 1953 - 61 IN 1961 - 69

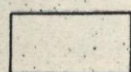
1961 - 1969	PORAST NAD 5%	STAGNAC. -5 DO +5%	PADEC 5 DO 20%	PADEC NAD 20%
1953 - 1961				
PORAST NAD 5%				[diagonal lines]
STAGNACIJA -5 DO +5%				[crosses]
PADEC 5 DO 20%	[circles]	[plus signs]	[crosses]	[horizontal lines]
PADEC NAD 20%	[dots]	[inverted triangles]	[vertical lines]	[stippled]

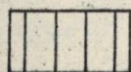
DELEŽ KMEČKEGA PREBIVALSTVA PO K. O. LETA 1971

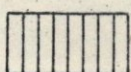
ODD. ZA GEOGRAFIJO F. F. 1974-VI. 16

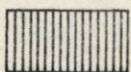
NEPOSELJENO

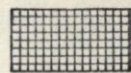
0 - 5%

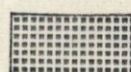
51 - 15%

151 - 30%

301 - 50%

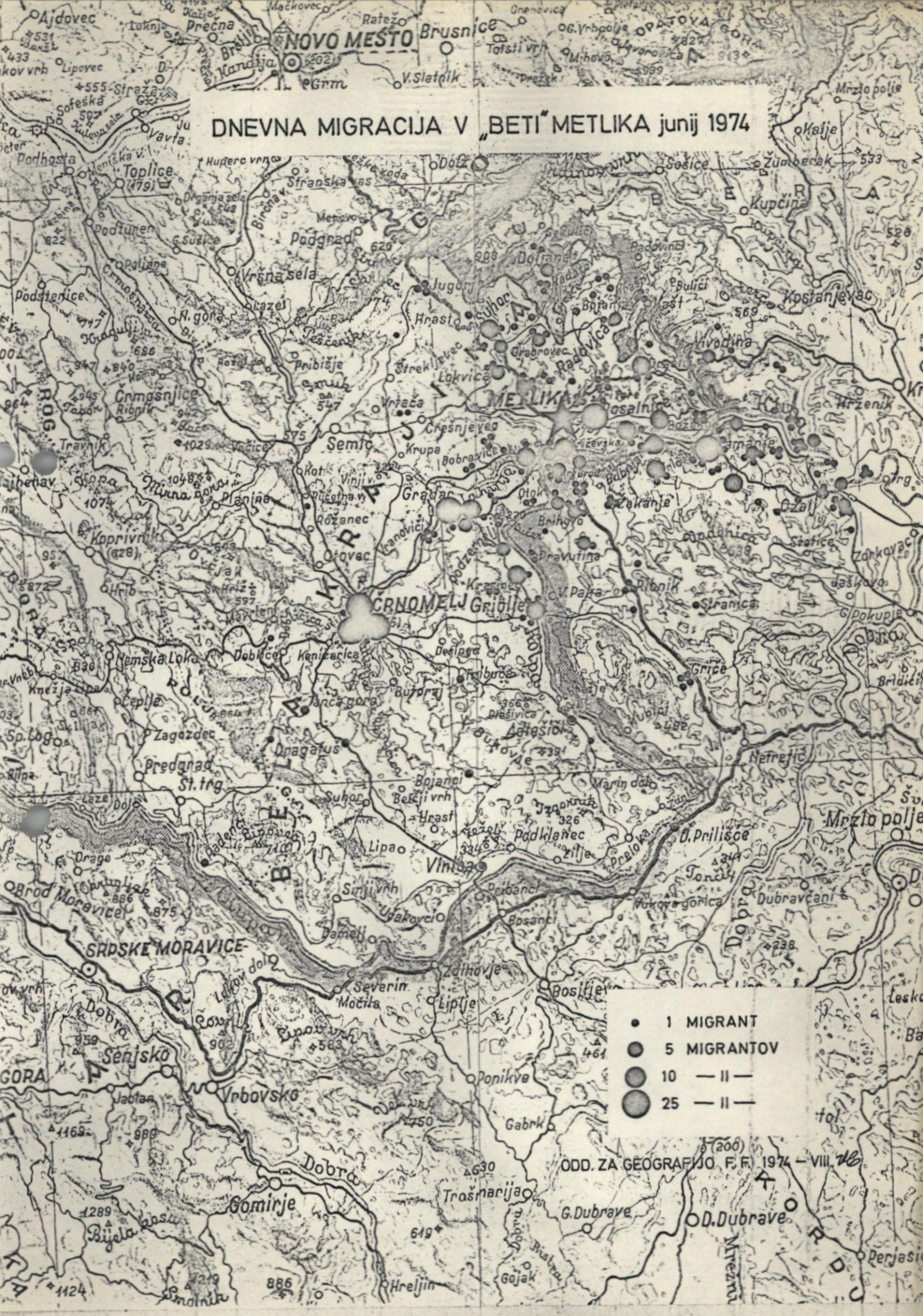

501 - 75%

NAD 75%

DNEVNA MIGRACIJA V "BETI" METLIKA junij 1974

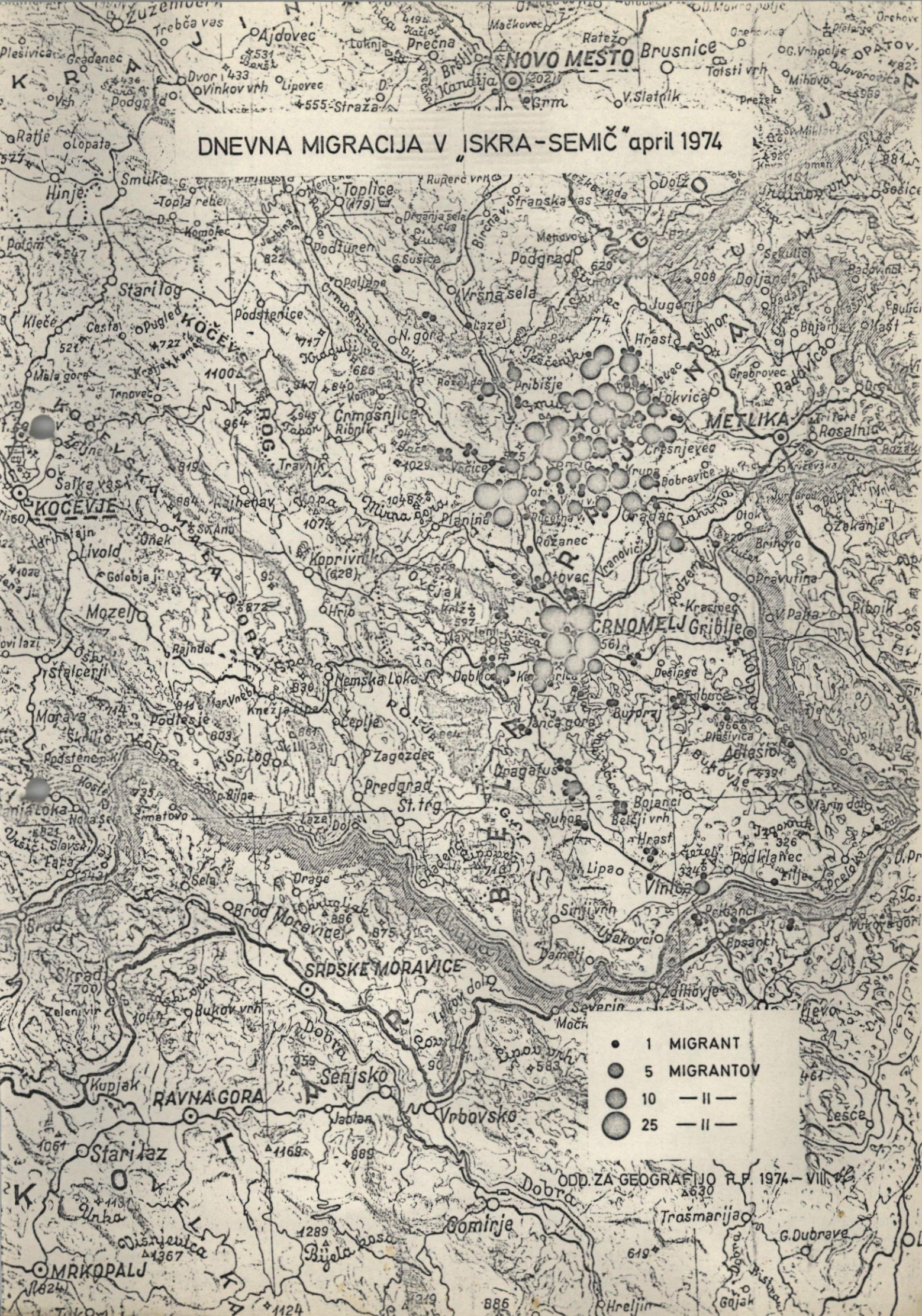

- 1 MIGRANT
- 5 MIGRANTOV
- 10 — II —
- 25 — II —

ODD. ZA GEOGRAFIJO F.F. 1974 - VIII. 76

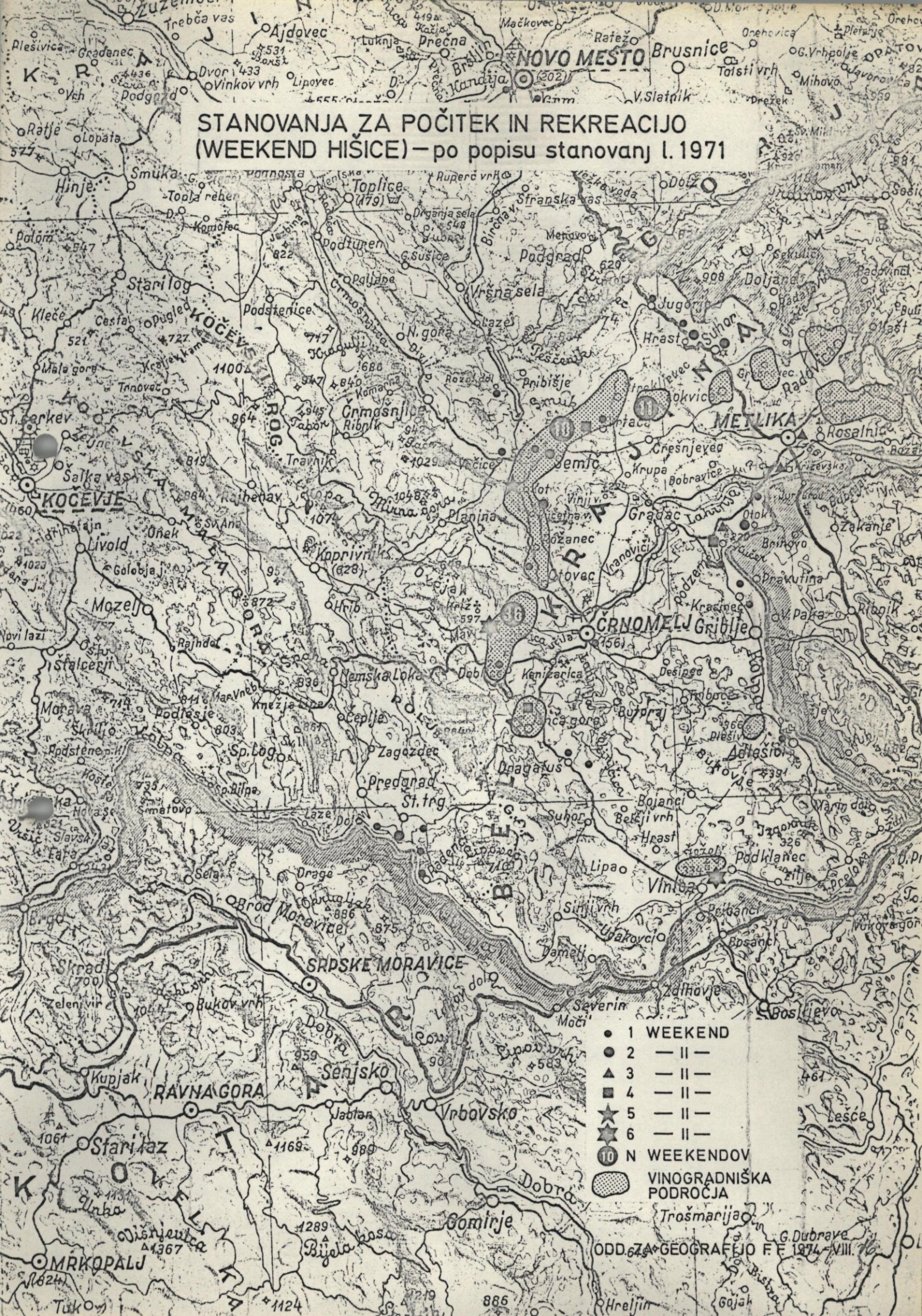
DNEVNA MIGRACIJA V "ISKRA-SEMIČ" april 1974

- 1 MIGRANT
- 5 MIGRANTOV
- 10 — II —
- 25 — II —

ODD. ZA GEOGRAFIJO R.F. 1974 - VIII

STANOVANJA ZA POČITEK IN REKREACIJO (WEEKEND HIŠICE) – po popisu stanovanj l. 1971

- 1 WEEKEND
- 2 — II —
- ▲ 3 — II —
- 4 — II —
- ★ 5 — II —
- ★ 6 — II —
- ⊕ N WEEKENDOV
- ◻ VINOGRADNIŠKA PODROČJA

VSEBINA:**STR.**

1.	UVOD S PREDSTAVITVIJO PROSTORA IN POGLAVITNIH OBRAVNAVANIH PROBLEMOV	1
2.	OKVIRNA OCENA PRIRODNO GEOGRAFSKEGA POTENCIALA IN ANALIZA AGRARNEGA GOSPODARSTVA	3
	2.1. Reliefne, geološke in pedološke razmere	3
	2.2. Poglavitne klimatske karakteristike	6
	2.3. Hidrografske razmere in oskrba z vodo	8
	2.4. Agrarno gospodarstvo	10
3.	DEMOGRAFSKI IN EKONOMSKI RAZVOJ DO 1945	15
4.	UČINKI INDUSTRIALIZACIJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	19
	4.1. Spremembe v demografski strukturi	19
	4.2. Proces deagrarizacije z urbanizacijo in dnevno migracijo	23
5.	GRAVITACIJA IN CENTRALNOST NASELJ	33
6.	OPREMLJENOST Z INFRASTRUKTURO	37
7.	SEKUNDARNA POČITNIŠKA BIVALIŠČA V BELI KRAJINI	42
8.	NASTAJANJE FUNKCIONALNE REGIJE MEDREPUBLI- ŠKEGA ZNAČAJA	45
	8.1. Oznaka regije	45
	8.2. Oblike in možnosti sodelovanja	47
9.	POVZETEK S SINTEZO OPAŽANJ	51
10.	LITERATURA IN VIRI	57
11.	PRILOGE	60